

Biblioteksbetjening af blinde og svagtseende

*Betækning
fra Kulturministeriets udvalg
om blinde og svagtseendes
biblioteksbetjening*

ISBN 87-503-4069-7
Stougaard Jensen/København
Ka 00-35-bet.

INDHOLDSFORTEGNELSE

Sammendrag af udvalgets forslag	7
I BAGGRUND	13
1 Udvalgets nedsættelse og kommissorium	13
2 Baggrunden for udvalgets nedsættelse	15
II BESKRIVELSE AF MÅLGRUPPE, MATERIALER OG BIBLIOTEKSBETJENING	20
3 De blinde og svagtseende i Danmark	20
4 Materialer for blinde og svagtseende	21
Lydbånd	21
Lydbøger	21
Lydillustrerede børnebøger	22
Tidsskrifter og aviser på lydbånd	23
Lydbånd med Danmarks Radios udsendelser	23
Andre lydbånd og grammofonplader	24
Punktskrift	24
Billedbøger med punktskrift	24
5 Den hidtidige biblioteksbetjening og produktion af materialer	24
Refsnæsskolen	25
Økonomi	25
Produktion og formidling	26
Skolebøger på punktskrift	26
Skolebøger på lydbånd	26
Børne- og ungdomsbøger	26
Børne- og ungdomsbøger på punktskrift	26
Børne- og ungdomsbøger på lydbånd	27
Kataloger	27
Instituttet for Blinde og Svagsynede	27
Produktion og formidling af skole- og studiebøger	27
Lånerkreds	28
Kataloger	28
Finansiering	28
Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde	29
Lydbogsbiblioteket	30
Tidsskrifter på lydbånd	30
Landslydavisen	30
Produktion af lydbøger	30
Punktbiblioteket	30
Produktion	31
Erhvervsafdeling	31
Hjælpecentral	31
Socialstyrelsens udvalg om Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde	32

Folkebibliotekerne	33
Bibliotekscentralens lydbøger	33
Titelvalg	34
Samarbejde med forlagsverdenen	34
Samarbejde med Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde	34
Indlæsere	34
Omfang	34
Eksemplarer	34
Supplering	34
Forlagene	34
Kataloger over lydbøger i folkebibliotekerne	34
Lokalt producerede lydbøger	36
Formidling af lydbøger i folkebibliotekerne	36
Kontakt med lånerne	37
Ophavsretlige spørgsmål i forbindelse med formidling af lydbøger i folkebibliotekerne	37
Lydaviser i folkebibliotekerne	39
Produktion og teknisk udstyr	40
Stofudvælgelse og tilrettelægning	40
Indhold	40
Brugerkontakt	41
Forsendelse	42
Ophavsretsspørgsmål i forbindelse med lydavisere i folkebibliotekerne	42
Bibliotekar/journalist	43
KLO vejledning	43
Lydavisere i andet offentligt regi	43
Private lydavisere-/journaler	43
Dagblade på lydbånd	44
Indlæsningstjeneste i folkebibliotekerne	44
Registrering af lydmaterialer	45
Forsøg med "lukket tv-system"	46
Afdelinger o.l. for læsehandicappede	47
Skolebibliotekerne i folkeskolen	47
III UDVALGETS FORSLAG	48
6 Bibliotekslovgivning	48
7 Fremtidig formidling og produktion af lydbøger	48
Folkebibliotekerne	48
Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde	52
Studiebogsbiblioteket i Institutet for Blinde og Svagsynede	54
Produktion og formidling af lydbøger til blinde og svagtseende børn og unge	55
Folkebibliotekerne	55
Skolebibliotekerne i folkeskolen	56
Refsnæsskolen	57
Blinde og svagtseende forældre til seende børn	59

Eksemplarsamling af samtlige producerede lydbøger	59
Samordning af lydbogsproduktionen	59
Radiatoromaner og radiospil	60
Kataloger	60
8 Lokale lydavisser	61
Andre kommunale udgivelser	61
9 Dagblade på lydbånd	61
10 Tidsskrifter	62
11 Individuel indlæsningsbetjening	62
12 Fremtidig produktion og formidling af materialer på punktskrift	63
Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde	64
Refsnæsskolen	65
Instituttet for Blinde og Svagsynede	66
Folkebiblioteker	66
Skolebiblioteker	66
Blinde forældre til seende børn	66
Særlig udformning af trykt tekst (sorttryk)	66
13 Folkebibliotekernes indretning og forsyning med tekniske læsehjælpemidler	67
Indretning	67
Belysning, lydhjælpemidler, optiske hjælpemidler	68
Læsepladser	69
14 PR-funktionen	70
15 Bibliotekaruddannelsen	70
16 Skolebibliotekerne i folkeskolen	70
17 Finansiering	70
18 Lydbogsproduktion og formidling i folkebibliotekerne, set i sammenhæng med de øvrige grupper af læsehandicappede	72
Bilag 1: Mindretalsudtalelse fra Kommunernes Landsforening og Amdtsrådsforeningen	77
Bilag 2: Mindretalsudtalelse fra repræsentanter for Dansk Blindesamfund, Instituttet for Blinde og Svagsynede og Socialstyrelsen med tilhørende udtalelse fra Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde	78

Sammendrag af udvalgets forslag

Kulturministeriets udvalg af april 1981 om biblioteksbetjening af blinde og svagtseende har afgivet følgende forslag (sammendrag):

Udvalget går principielt ind for tanken om, at lydbogsformidlingen finder sted gennem folkebibliotekerne i brugernes hjemkommuner. Betjeningen skal have mindst samme niveau som den nuværende betjening fra Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde.

Realiseringen af decentraliseringstanken må finde sted efterhånden som folkebibliotekerne sættes i stand til at yde en tilfredsstillende betjening. Udvalget mener i øvrigt, at der bør være tale om et frit valg for den enkelte benytter til at benytte folkebiblioteket eller Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde/Refsnæsskolen.

Udvalget mener at følgende er forudsætninger, der skal opfyldes for at folkebibliotekerne kan løse opgaven at betjene de blinde og svagtseende med lydbøger:

- 1 at folkebibliotekerne ved lov pålægges at betjene de blinde og svagtseende ved at de forpligtes til at anskaffe og formidle lydbøger og andre trykte materialer indlæst på lydbånd
 - 2 at den frie låneret og bibliotekernes indbyrdes lånesamarbejde omfatter disse materialer allerede fra lovens ikrafttræden
- og - som det allerede fremgår af lovforslaget -
- 3 at folkebibliotekerne forpligtes til at etablere regelmæssig biblioteket-kommer-betjening af voksne og børn, der af fysiske eller psykiske årsager ikke selv kan komme til biblioteket, hvadenten disse bor hjemme eller på institution
 - 4 at der gradvis produceres et antal titler i lydbogsform, der betydeligt overstiger det nuværende antal eksisterende titler, og at folkebibliotekerne anskaffer disse lydbøger
 - 5 at der udgives kataloger over lydbøger, der jævnlige á jourføres, således at benytterne til enhver tid kan blive gjort bekendt med det samlede foreliggende tilbud
 - 6 at der centralt og lokalt arbejdes for at tilbudet bliver gjort bekendt for alle potentielle benytttere
 - 7 at bibliotekaruddannelsen i højere grad end tilfældet er nu, omfatter undervisning i biblioteksbetjening af blinde og svagtseende.

I forbindelse med punkt 1 - 3 henvises til en mindretalsudtalelse fra Kommunernes Landsforening og Amtsrådsforeningen i Danmark (bilag 1, side 76).

Udvalget peger på, at det er nødvendigt, at bibliotekerne i de forskellige kommunestørrelser gennem formaliseret samarbejde kan danne sig et samlet billede af behovet og på denne baggrund foretage en samlet planlægning af, hvordan virksomheden skal udformes og hvilke økonomiske ressourcer den kræver.

Centralbibliotekerne har et særligt ansvar for at samarbejdet sættes i system, svarende til dets samordningsopgaver på andre materialeområder.

Det samarbejde og den materialekoordinering folkebibliotek og skolebibliotek imellem, som er forudsat i bemærkningerne til Forslag til lov om biblioteker, vil også gælde lydbogsområdet.

Udvalget foreslår, at en betydelig udvidelse af tilbuddet af lydbøger i folkebibliotekerne sker ved, at Bibliotekscentralen ud over sin egen produktion kopierer og udbyder til salg de relevante bøger ud af de 4.500 titler, der findes på Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde samt relevante titler i Instituttet for Blinde og Svagsynede.

Udvalget foreslår, at forlagene så snart som muligt udgiver, hvad man kunne kalde al gængs fag- og skønlitteratur samtidig i trykt form og som lydbog, og til nogenlunde samme pris.

Udvalget foreslår, at folkebibliotekerne i eget regie producerer lydbøger med lokalhistorisk indhold, således som det allede er tilfældet i flere kommuner. Ligeledes er der behov for, at bibliotekerne producerer kommunale publikationer fx om pensionsforhold, kommuneplaner, "Velkommen til ...", aftenskoleprogrammer og lignende i lydudgave. Det samme gælder for foreningspublikationer, lokale partiprogrammer, medlemsblade og lignende.

Udvalget foreslår, at statslige publikationer udgives indlæst på lydbånd ved central foranstaltning.

Udvalget foreslår, at Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde bliver en del af det danske folkebibliotekssystem, og at det følgelig overføres til Kulturministeriets ressort ved den nye bibliotekslovs ikrafttræden.

Udvalget foreslår desuden i 9 punkter serviceforbedringer i Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde, herunder en produktionsudvidelse af materialer indlæst på lydbånd og i punktskrift samt en øget information om tilbuddet. Udvalget stiller lignende forslag om virksomheden i Instituttet for Blinde og Svagsynede.

Specielt om formidlingen af lydbøger til blinde og svagtseende børn og unge understreger udvalget, at det lille antal blinde børn ikke bør føre til, at målsætningen bliver et tilsvarende beskedent antal titler for børn. I princippet bør det blinde barn have adgang til nøjagtig det samme antal børnebogstitler som det seende barn. Udvalget peger videre på:

- 1 at folkebibliotekerne bør arbejde henimod at kunne give børn et effektivt decentraliseret tilbud af lydbøger
- 2 at børn skal være frit stillet med hensyn til, om de ønsker deres biblioteksbetjening fra eller via folkebibliotekerne eller direkte fra Refsnæsskolen ved postforsendelse
- 3 at folkebibliotekernes børneafdelinger indrettes, så blinde og svagtseende børn kan integreres og på lige fod med andre børn tage del i børnebibliotekernes mange andre tilbud, arrangementer, informationstjeneste m.v.

Udvalget foreslår videre, at der i Bibliotekscentralen og Refsnæsskolen finder en udvidelse af børne-lydbogsproduktionen sted, rettende sig til såvel små som større børn og omfattende både fag- og skønslitteratur. Det er udvalgets opfattelse, at det er en opgave, der bør prioriteres højt, for at bibliotekslovens krav om en ligelig betjening af børn i alle aldre og voksne kan opfyldes.

Desuden foreslås en produktion af reliefbøger og andre taktile materialer.

Udvalget understreger, at der er et stort behov for, at Refsnæsskolen sættes i stand til at intensivere sin lydbogsformidling til børn og unge og opregner i en række punkter, hvilke opgaver Refsnæsskolen i øvrigt bør løse med henblik på produktion af materialer indlæst på lydbånd og i punktskrift, med hensyn til information om tilbudet m.m.

Udvalget foreslår, at der etableres en fuldstændig eksemplarsamling af samtlige producerede lydbøger i Danmark. Hensigten er, at enhver præstation også på dette område opbevares for eftertiden. Udvalget foreslår at samlingen kan opbygges i Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde.

Udvalget foreslår, at Bibliotekscentralen, Refsnæsskolen, Instituttet for Blinde og Svagsynede og Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde opretholder og udvider deres produktion, indtil der eventuelt foreligger et tilstrækkeligt stort tilbud i forlagsregie. Når og hvis dette bliver tilfældet, kan disse institutioners produktion indskrænkes til at omfatte titler, som ikke bliver tilgodeset i forlagsregie.

Udvalget foreslår derfor, at der hurtigt nedsættes et permanent samordningsudvalg for lydbogsproduktionen med repræsentation fra Den Danske Forlæggerforening, Bibliotekscentralen, Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde, Refsnæsskolen, Instituttet for Blinde og Svagsynede, Bibliotekstilsynet/-direktoratet, brugerorganisationer og folkebibliotekerne.

Medlemmerne skal holde hinanden orienteret om planer om lydbogsproduktionen og koordinere denne produktion med henblik på den bredest mulige titeldækning samt udveksle erfaringer og informationer fra ind- og udland på lydbogsområdet.

Bibliotekstilsynet/-direktoratet bør tage initiativ til det permanente samordningsudvalgs oprettelse.

Udvalget foreslår, at brugerne får adgang til kataloger, der viser det samlede tilbud af materialer indlæst på lydbånd og materialer i punktskrift.

Udvalget foreslår, at alle kommuner - som et naturligt led i deres informationsopgave - igangsætter en lokal lydavis i bibliotekets regie. Lydaviserne bør også medtage stof beregnet på børn.

Udvalget peger på, at blinde og svagsynede bør have adgang til den information, der findes i dagspressen. Der bør også arbejdes for, at tidsskrifter foreligger indlæst på lydbånd.

Udvalget foreslår, at tilbudet om individuel indlæsnings-tjeneste i Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde og Instituttet for Blinde og Svagsynede udvides og at alle folkebiblioteker tager denne funktion op samtidig med at den prioriteres højt.

Udvalget understreger nødvendigheden af, at materialer i punktskrift fortsat prioriteres højt og det foreslår, at der nedsættes et samordningsudvalg bestående af de institutioner, der producerer punktskrift. Udvalget redegør herefter i 22 punkter for, hvorledes produktion og formidling af materialer i punktskrift kan løses.

Udvalget foreslår, at blinde og svagtseende forældre til seende børn kan få adgang til at lære deres børns undervisningsmaterialer at kende indlæst på lydbånd eller i punktskrift.

Udvalget anbefaler, at folkebibliotekerne ved anskaffelse af nye bøger og andre trykte publikationer er opmærksom på en hensigtsmæssig typografisk udformning af hensyn til de svagsynede der under gunstige omstændigheder kan læse sorttryk.

Udvalget foreslår, at der ved bibliotekernes indretning, herunder udformning af skilte, kataloger, pla-

cering af materialer, belysning osv tages hensyn til, at en del lånere er synssvækkede. Det samme gælder møblering og adgangsforhold. Bibliotekerne bør råde over de vigtigste lydhjælpemidler og optiske hjælpemidler.

Udvalget foreslår, at skolebibliotekerne skal råde over en samling af lydbøger, at skolerne i øvrigt trækker på samlingerne i amtscentralerne for undervisningsmidler og at de samarbejder med Refsnæsskolen, Instituttet for Blinde og Svagsynede og med Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde samt disses nordiske og andre udenlandske kontakter.

Udvalget foreslår, at lydbogsvirksomheden og den øvrige beskrevne biblioteksbetjening af blinde og svagtseende opnår højere prioritering inden for rammerne af kommunernes totale ressourceanvendelse. Det er nødvendigt, at kommunerne i deres biblioteksbudgetter afsætter øgede bevillinger til indkøb af lydbøger, hvorved også en øget forlagsproduktion stimuleres.

Udvalget er opmærksom på, at der i forslag til bibliotekslov er afsat en årlig bevilling til forbedring af vilkårene for blinde og svagtseende på 2,5 mill kr.

Støttens øjeblikkelige hovedformål bør være øget produktion af lydbøger for dermed at fremskynde den foreslåede udvidelse af den lokale service over for lydbogsbenyttere.

Udvalget foreslår derfor for en femårig periode beløbet anvendt på følgende måde:

Til Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde foreslået:

til udbygning af punktbogsproduktionen	kr	600.000
til udbygning af tidsskrifter o.l. indlæst på lydbånd og i punktskrift	kr	100.000
til udbygning af lydbogsproduktionen med ca 200 titler årligt	kr	1.200.000

Udvalget (med undtagelse af repræsentanterne for Dansk Blindesamfund, Instituttet for Blinde og Svagsynede og Socialstyrelsen, bilag, 2 side 78) foreslår, at der til folkebibliotekerne ydes et årligt tilskud pr kr 600.000 med henblik på udbygning af deres lydbogsbestand.

Mindretallet foreslår det ovenfor nævnte tilskud til Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde forøget med dette beløb.

Udvalget foreslår, at en væsentlig del af den øgede lydbogsproduktion tilgodeser børnenes behov.

Den statsstøtte, der under den nugældende lovgivning ydes til etablering og drift af lokale lydavisere bør efter udvalgets mening fortsætte under en ny lov, eventuelt med en mindre støtteprocent. Udvalget finder at ordningen på grund af vanskelighederne i startfasen har haft for kort tid til at virke, til at lydaviserne har kunnet igangsættes i alle interesserede kommuner. På denne baggrund - ligeledes i en femårig periode - foreslår udvalget et årligt tilskud på kr 500.000 til etablering og drift af lokale lydavisere.

Udvalget foreslår, at muligheden af at lydbøger i alle offentligt støttede samlinger kan indgå i fri distribution tages op til vurdering efter 5 års forløb.

Udvalget understreger, at det er folkebibliotekernes pligt at tilgodese alle grupper af læsehandicappedes behov for materialer, der kan give dem adgang til indholdet i trykte materialer, herunder til lydbøger.

Udvalget anbefaler, at de centrale statslige biblioteksmyndigheder over rådighedsmidler til forsøgsvirksomhed søger at finansiere et forsøg, der har til formål at belyse alle spørgsmål i forbindelse med anvendelsen af lydbøger.

Udvalget foreslår, at der efter udløbet af en 5-årig periode tages initiativ til nedsættelse af en arbejdsgruppe, der kan vurdere og evaluere udviklingen på lydbogsområdet i de forløbne år samt pege på fremtidig målsætning og løsninger.

I BAGGRUND1 Udvalgets nedsættelse og kommissorium

Den 21. april 1981 nedsatte Ministeriet for Kulturelle Anliggender et udvalg om biblioteksbetjening af blinde og svagtseende.

Udvalget fik dette kommissorium:

Udvalget skal med udgangspunkt i Bibliotekskommissionens betænkning 1979 stille forslag om den samlede fremtidige biblioteksbetjening af blinde og svagtseende børn, unge og voksne. Det skal herunder stille forslag om betjeningsstruktur (centrale og decentraler funktioner og samarbejdet mellem disse) og om produktion og formidling af materialer.

Udvalgets medlemmer

Karl Vilhelm Andersen
Dansk Blindesamfund

Produktchef Preben Bentzen
Den Danske Forlæggerforening

Stadsbibliotekar Sven Esbech
Frederiksberg Kommune

Undervisningsinspektør Ib Granerud
Direktoratet for folkeskolen, folkeoplysning og seminarierne m.v. Afløst på grund af overtagelse af stilling uden for Undervisningsministeriet af

Undervisningsinspektør Søren Sørensen
Direktoratet for folkeskolen, folkeoplysning og seminarierne m.v.

Konsulent Oluf Græm
Socialstyrelsen

Einar Jacobsen
Dansk Blindesamfund

Forstander Kirsten Jansbøl
Instituttet for Blinde og Svagsynede

Bibliotekskonsulent Anna Johansen
Bibliotekstilsynet

Fuldmægtig Richard Ole Madsen
Amtsrådsforeningen i Danmark

Bibliotekar Kirsten Nielsen
Københavns Kommune

Biblioteksinspektør Jes Petersen (formand for udvalget)
Bibliotekstilsynet

Administrator Gunnar Reisler
Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde

Sektionsleder Jørgen Rishøj
Bibliotekscentralen

Forstander Keld Stochholm
Refsnæsskolen, Institut for blinde og svagsynede
børn og unge i Danmark

Ole Størup
Danmarks Biblioteksforening

Vicekontorchef Hans Sylvest
Kommunernes Landsforening

Bibliotekar Susy Tastesen
Bibliotekarforbundet

Fuldmægtig Bente Vejlesby
Ministeriet for Kulturelle Anliggender

Afdelingschef Sven Åge Wurr (tilforordnet)
Socialstyrelsen

Sekretariat: Betty Milsø
Bibliotekstilsynet

Afdelingsbibliotekar Winnie Vitzansky
Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde har bistået
udvalget i 2 underudvalg og har deltaget i en del af
udvalgets møder.

Udvalget holdt sit første møde 5. maj 1981 og har
siden holdt 9 møder. Udvalget afsluttede sit arbejde
den 22. april 1982.

Udvalget har aflagt besøg den 10. juni 1981 på
Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde og den 25.
august 1981 på Instituttet for Blinde og Svagsynede.

Udvalget har modtaget henvendelser fra:

Elmer Framvig. Brev af 1.oktober 1981.

Blinde og Svagsynedes Interessegroupe for Erhverv og
Uddannelse. Brev af 27. november 1981.

Dansk Blindesamfunds Ungdom, Landsforeningen af Syns
handicappede Børn og Unge. Brev af 14. januar 1982.

Bibliotekar Marianne Hiort-Lorentsen. Brev af 6. fe-
bruar 1982.

Aase Ferslew m.fl. Brev af 14. marts 1982.

Desuden har udvalget konsulteret afdelingsleder cand. psych. Mogens Jansen, Danmarks Pædagogiske Institut, Av-fagsalen ved Århus Kommunes Biblioteker samt bibliotekar Ulla Cahling, Talboks- og Punktskriftsbiblioteket, Sverige.

2 Baggrunden for udvalgets nedsættelse

Et hovedsigte med den danske lov om folkebiblioteker (Lovbekendtgørelse nr 600 af 9. december 1975 m.fl. ændringer) er, at alle mennesker uanset bopæl, social, helbredsmæssig og uddannelsesmæssig baggrund skal have ligelig adgang til folkebibliotekernes tilbud. Loven gælder "for alle med bopæl i Danmark".

De nugældende regler tilgodeser imidlertid ikke fuldt ud, at denne målsætning kan opfyldes. Eksempelvis er det i forhold til de blinde og svagtseende en mangel, at av-materialerne (hvortil lydbøger henregnes) ikke er obligatorisk anskaffelse efter loven. Ifølge § 25, stk. 2 i Bekendtgørelse nr 169 af 13. maj 1965 om folkebibliotekerne er audiovisuelle samlinger ikke omfattet af den frie låneret, dvs ret til at låne for mennesker med bopæl uden for kommunegrænsen. Dette gælder også med hensyn til bibliotekernes indbyrdes lån.

Endvidere er det ikke obligatorisk at oprette biblioteket-kommer-betjening (dvs betjening i hjemmet af mennesker, der af fysiske eller psykiske årsager har vanskeligt ved eller helt er afskåret fra selv at komme til biblioteket). Biblioteksloven skal revideres i indeværende folketingssamling. Lovforslaget er fremsat den 17. marts 1982. Forslaget omfatter følgende bestemmelser af særlig interesse for de blinde og svagtseende:

§ 2, stk. 1 "Folkebibliotekerne skal give børn og voksne mulighed for oplevelse, faglig orientering, kundskabstilegnelse og selvstændig meningsdannelse".

I bemærkningerne til ovennævnte bestemmelse er det (side 10, 2. spalte) nævnt (uddrag), at

"Folkebibliotekerne har et særligt ansvar over for benyttetere med læsehandicaps. Biblioteksbetjeningen af denne befolkningsgruppe bør forbedres og folkebibliotekerne må derfor anskaffe de nødvendige materiale typer. Der bør på Biblioteksdirektoratets initiativ i højere grad produceres og formidles materialer til læsehandicappede.

Som led i den almindelige betjening af virkeområdet befolkning er det folkebibliotekets opgave at varetage biblioteksbetjening også af blinde og svagtseende. Ministeren for kulturelle anliggender har i april 1981 nedsat et udvalg til behandling af blindes og svagtseendes biblioteksbetjening. Endelig stilling

tagen til spørgsmålene om, hvordan man bedst varetager biblioteksbetjeningen af denne befolkningsgruppe, må afvente resultatet af dette udvalgs arbejde.

Dette gælder også den ressortmæssige placering af Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde, som Bibliotekskommissionen har foreslået overført fra Socialministeriet til Ministeriet for Kulturelle Anliggender".

§ 14, stk. 1 "Inden for kommunen skal der tilstræbes ligelig adgang til biblioteksbetjening".

I bemærkningerne til ovennævnte bestemmelse er det (side 21) nævnt (uddrag), at

"Med bestemmelserne i stk. 3 forpligtes kommunen til at decentralisere folkebibliotekets virksomhed også ved opsøgende betjening.

Denne betjening skal ydes til personer, som opholder sig på institutioner i virkeområdet, og som af fysiske eller psykiske årsager er forhindret i at benytte de offentlig tilgængelige afdelinger af folkebiblioteket".

"Endelig skal kommunen sikre biblioteksbetjening af hjemmeboende i virkeområdet, som på grund af handicap eller svagelighed ikke selv kan bevæge sig til biblioteket. ("Biblioteket kommer")."

§ 27 "Der ydes årlige statstilskud til

11. Biblioteksbetjening af blinde og svagtseende".

I bemærkningerne til ovennævnte bestemmelse er det (side 28) nævnt (uddrag), at

"Blindes biblioteksservice er ganske anderledes end anden biblioteksservice. Gennem blindebiblioteket og gennem folkebibliotekerne har blinde således kun adgang til knapt 2 pct. af de bibliotekstilbud, som den øvrige befolkning kan benytte. Blindebiblioteket har af ressourcehensyn måttet begrænse antallet af lydbøger, som den enkelte låner kan disponere over ad gangen.

Selv om mange folkebiblioteker har optaget lydbøger i deres materialer, og selv om lokale lydavisere er oprettet i en række kommuner, er der behov for store forbedringer af den eksisterende service.

Bibliotekskommissionen har foreslået, at biblioteksbetjening af blinde for fremtiden skal sortere under biblioteksloven og at folkebibliotekerne forpligtes til at varetage den daglige betjening af blinde med centralbiblioteket som overbygning og i samarbejde med Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde. Det er ligeledes foreslået, at Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde overføres til Ministeriet for Kulturelle Anliggender.

Ministeren for kulturelle anliggender har på baggrund heraf nedsat et udvalg, der har til opgave at stille forslag om den samlede, fremtidige biblioteksbetjening af blinde og svagtseende børn, unge og voksne, herunder stille forslag om betjeningsstruktur og om produktion og formidling af materialer.

En lov om ydelse af statstilskud til oprettelse og drift af kommunale lydavisere er i maj 1981 vedtaget i Folketinget (lov nr 250 af 27. maj 1981). Loven indebærer, at der ydes et tilskud på 50 pct. af anlægsudgifter og 50 pct. af første års driftsudgifter til kommuner, der opretter lydavisere i folkebibliotekets regi. Loven skal være gældende, indtil en lov om biblioteker træder i kraft. Det forudsættes, at det ovenfor nævnte udvalg skal tage stilling til, hvorvidt en tilsvarende ordning skal foreslås videreført ved nærværende lovforslag.

Udvalget forudsættes at kunne afgive betænkning inden lovforslaget er færdigbehandlet, således at udvalgets forslag kan indarbejdes i biblioteksloven".

I den biblioteksfaglige og kulturpolitiske debat i det sidste tiår, bl.a. i tilknytning til revisionen af biblioteksloven, er de blindes og svagtseendes biblioteksbetjening ofte blevet fremdraget som eksempel på et område, på hvilke der er behov for forbedringer.

Denne debat har fundet sted inden for de blindes egen kreds, i folkebibliotekerne og på politisk plan både i kommunerne og i Folketinget.

Debatten, som bl.a. har været ført i dagspressen, i blindegruppens presse og i den bibliotekariske fagpresse, har i korthed drejet sig om følgende:

- 1 Gennem Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde og folkebibliotekerne har blinde kun adgang til en overordentlig begrænset del af det titeludbud, som den øvrige befolkning har adgang til. Desuden er udbudet af tidsskrifter, pjecer, aviser og andet debatterende materiale på lydbånd langt mindre end 2% af tilbudet i trykt form.
- 2 Mange blinde har følt, at deres biblioteksbetjening har været klassificeret som en forsorgsopgave bl.a. fordi det centrale bibliotek for blinde ikke er omfattet af biblioteksloven, men henhører under Socialministeriet, i modsætning til den øvrige befolknings biblioteksbetjening, der betragtes som og løses i en kulturpolitisk sammenhæng.

Blandt de mange forslag til ændringer, der er blevet fremsat, kan nævnes følgende:

- 1 Biblioteksbetjening af blinde bør både centralt og lokalt prioriteres højere, end det hidtil har været tilfældet.
- 2 Antallet af titler indlæst på lydbånd, både bøger, tidsskrifter og aviser samt titler i punktskrift forhøjes betydeligt. I princippet må de blinde have adgang til samme antal titler som seende. Desuden bør der etableres individuel indlæsnings-tjeneste for de andre materialer, som findes i folkebibliotekerne (fx pjecer, kommunalt infor-mationsstof m.m.). Endelig er der ønske om, at hver kommune udgiver en lokal lydavis.
- 3 I henseende til lovgivning er det bl.a. foreslået, at biblioteksbetjeningen af blinde som anden folkebiblioteksbetjening af grupper, der har specifikke behov, medtages i biblioteksloven, og at den samlede biblioteksbetjening henføres til Kulturministeriets regie.
- 4 I henseende til struktur er det - bl.a. i betækningen "De læsehandicappede og bibliotekerne", 1979 - foreslået:
 - a at de lokale folkebiblioteker gradvis over-tager biblioteksbetjeningen af blinde og svagtseende i samme omfang som andre borgere. Folkebibliotekerne bør fx selv råde over gængs fag- og skønlitteratur samt almindeligt benyttede tidsskrifter og andet hyppigt be-nyttet trykt materiale indlæst på lydbånd.
 - b at Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde efterhånden varetager overbygningsfunktionen på lydbogsområdet, dvs anskaffelse og for-midling af sjældnere benyttede titler, samt fortsat hele biblioteksbetjeningen med mate-rialer i punktskrift. Desuden er det fore-slået, at Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde på linie med andre overbygningsfunk-tioner inden for folkebiblioteksområdet vare-tager en landsdækkende rådgivnings- og koordi-neringsfunktion.

Debatten er videreført i den bibliotekskommission, som har forberedt bibliotekslovrevisionen. Debatten har sat sig mange spor i kommissionens betænkning "Biblioteksbetænkningen 1979".

Forud for denne betænkning har også to andre centralt udsendte betænkninger beskæftiget sig med emnet, "Lydbogsbetænkningen", 1973, og ovennævnte betænkning "De læsehandicappede og bibliotekerne", 1979.

Bibliotekskommissionens forslag følger i mangt og meget de spor, som er beskrevet ovenfor.

"Selv om der i de senere år på finansloven er sket forøgelse af bevillingerne til Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde, selv om der er bevilget penge til en udvidelse af institutionens lejemål, og selv om mange folkebiblioteker har optaget lydbøger i deres materialer, finder Bibliotekskommissionen, at der er behov for store forbedringer af den eksisterende service. Som al anden folkebiblioteksbetjening af grupper, der kræver særlig hensyntagen, bør biblioteksbetjeningen af blinde for fremtiden sortere under biblioteksloven. Servicen bør bygges op på samme måde som anden folkebiblioteksservice. Dette indebærer:

at folkebibliotekerne forpligtes til at varetage den daglige betjening af blinde som led i den almindelige betjening af virkeområdets befolkning

at centralbibliotekerne på dette som på andre områder skal fungere som overbygning på de lokale folkebiblioteker

at der tilstræbes et nærmere samarbejde mellem folkebibliotekerne og Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde, således at dette snarest sættes i stand til - udover at varetage de nuværende opgaver - at fungere som overcentral for folkebibliotekerne med henblik på forsyning med lydbøger og andre biblioteksmaterialer for blinde og således, at materialerne kan rekvireres gennem folkebibliotekerne

at Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde inddrages i et nærmere samarbejde med de centrale biblioteksinstanser, herunder med Bibliotekstilsynet".

Bibliotekskommissionen foreslår også, at der ydes en ekstraordinær statslig støtte til etablering af samlinger af materialer for blinde og svagtseende centralt og lokalt.

Bibliotekskommissionen peger videre på, at folkebibliotekerne over for benyttetere med læsevanskeligheder har et særligt ansvar, og at der på Biblioteksdirektoratets initiativ bør ydes en varig indsats for at producere og formidle materialer til læsehandicappede og i øvrigt forbedre biblioteksbetjeningen af denne befolkningsgruppe.

II BESKRIVELSE AF MÅLGRUPPE, MATERIALER OG BIBLIOTEKSBETJENING

Som baggrund for udvalgets forslag bringes følgende redegørelse for de nuværende forhold inden for biblioteksbetjening af blinde og svagtseende.

3 De blinde og svagtseende i Danmark

Gruppen af blinde og svagtseende i Danmark omfatter p.t. ca 10.000 mennesker. Flertallet er ældre, der er blevet blinde relativt sent i livet. Ca 350 er børn.

Ved blindhed forstås:

- a en synsrest på bedste øje med bedste korrektion lig 6/60 eller mindre
- b en synsrest på bedste øje med evt korrektion på over 6/60, hvis komplikationer medfører, at synsrestens værdi vurderes til lig med eller mindre end 6/60.

Det er ikke muligt at opstille et almen gyldigt blindhedsbegreb i undervisningsmæssig eller social sammenhæng.

Det er nødvendigt ved vurdering af tilstanden at anvende en udstrakt individualisering.

Går man fra den mere generelle beskrivelse over til at beskrive, hvad blindhed er i forhold til læsning og biblioteksbenyttelse, er der tale om en tilstand hos mennesker, som ikke er i stand til ved hjælp af synet at tilegne sig indholdet i en trykt tekst.

Når der i betænkningen anvendes termen blinde og svagtseende, menes overalt mennesker, der er så stærkt svagsynede, at de må betegnes som hørende til blindegruppen, jfr ovennævnte definition. Ud over disse findes et betydeligt antal mennesker, som er dårligt seende i større eller mindre grad, men ikke i en sådan grad, at de kan henregnes til blindegruppen.

Udvalgets kommissorium omhandler blindegruppen, jfr ovenfor. Folkebibliotekerne skelner imidlertid ikke i deres service mellem de enkelte grupper af læsehandicappede. De tilrettelægger eksempelvis deres lydbogsanskaffelse og -formidling under hensyn til alle lydbogsbenyttere. Udvalget har bl.a. af denne grund, og fordi dette forhold har betydning for hele strukturen i anskaffelsen og for formidlingen af materialer til alle læsehandicappede, valgt i et særligt kapitel (kap. 18) at omtale folkebibliotekernes betjening af alle læsehandicappede, herunder også de dårligt seende, der ikke kan henregnes til blindegruppen.

4 Materialer for blinde og svagtseende

For seende er den trykte bog/tidsskrift/avis det foretrukne medium, når en tekst skal tilegnes. Dette skyldes ikke altid et bevidst medievalg, men ofte at man traditionelt opfatter den trykte form som "den normale", den rigtige. Den trykte publiceringsform er også under de nuværende forhold den billigste.

Da de blinde og svagtseende som nævnt er ude af stand til at læse almindeligt tryk (sortskrift), er de nødsaget til at dække deres læsebehov gennem alternative materialer og de er i modsætning til seende i praksis helt afhængige af bibliotekslån. De kan ikke som andre læsere gå til boghandlere og kiosker for at købe den litteratur, der ikke er i biblioteket.

Lydbånd

For blinde er lydbåndet det hyppigst anvendte alternativ til trykt tekst, både når det gælder bøger, tidsskrifter og aviser.

Lydbøger

En lydbog er en bog indlæst i uforkortet stand fra første til sidste side af en indlæser, som har til opgave at give en levende, loyal formidling af bogens tekst gennem en naturlig oplæsning.

Indlæsningen af en lydbog skal være 100% i overensstemmelse med den trykte tekst, med korrekt gengivelse af fremmedsprogede sekvenser, fremmedord, dialekt og slang.

Før den egentlige indlæsning kan foretages, er det derfor nødvendigt, at indlæseren ved grundig forberedelse tilegner sig dybtgående tekstforståelse, dels ved studium af den trykte tekst, dels ved selvstændig undersøgelse vedrørende fx korrekt udtale af særligt vanskelige passager.

Bogen kan være forsynet med lavfrekvente lydsignaler, der sætter brugeren i stand til at blade i teksten. Blinde og svagtseende har været de første til at benytte lydbogen, men i de senere år anvendes den i stigende grad også af andre mennesker, som ikke eller kun vanskeligt kan læse en trykt tekst, fx læseretarderede eller mennesker, som ikke kan holde på eller blade i en trykt bog. Lydbogen henregnes til av-materialerne. Udvalget finder, at dette er forkert, og at lydbogen bør betragtes som en bog.

Hvis samtlige bøger, tidsskrifter, aviser, pjecer m.m. i bibliotekerne fandtes i lydudgave, ville dermed alle som nu er forhindret i at læse en trykt tekst, kunne blive delagtiggjort i det samme bibliotekstilbud, som ellers kun de får, der læser uden besvær.

Behovet for lydbøger er stort, og den nuværende produktion og forsyning opfylder kun en begrænset del af dette.

Principielt kunne forlag parallelt med deres bogudgivelser udgive en lydbogsversion af alle titler, så enhver køber havde valget mellem to medier. Den ideelle situation måtte siges at være den, hvor enhver havde valget mellem en bogversion og en båndversion af ethvert værk til samme pris.

I de sidste par år er der på en række danske forlag iværksat en lydbogsproduktion af et stadigt stigende omfang. Disse forlag tilbyder i dag over 500 lydbogstitler foruden ca 200 såkaldte bog+bånd titler. Lydbogsudbudet fra forlagene er således allerede nu i nogenlunde samme størrelsesorden som det antal lydbogstitler, der tilbydes fra Bibliotekscentralen i henhold til ophavsretslovens § 18, stk. 2. De forlagsproducerede lydbøger er ikke undergivet nogen begrænsninger, men kan frit udlånes til enhver benytter i de folkebiblioteker, der har købt dem (se også side 37 flg).

Den særlige version af lydbogen, det såkaldte bog+bånd, dvs en letlæselig trykt bog med tilhørende bånd-version i forskellig indlæsningshastighed er beregnet på oplevelse og læsetræning for læsesvage og læseretarderede. Denne særlige form nævnes her for en ordens skyld, da man ikke sjældent støder på formodninger om, at bog+bånd er anvendelig for blinde. Dette kombinerede materiale har imidlertid begrænset anvendelsesmulighed over for blinde og svagtseende. De har normalt behov for den almindelige læsehastighed og i sagens natur kun lydversionen.

Udvalget afstår fra yderligere beskrivelse af lydbogen. Det skal blot generelt understrege, at teknisk fremstilling af lydbøger i almindelighed bør varetages professionelt, det vil sige af fagfolk med lydstudie til rådighed.

Blinde og svagtseende har først og fremmest måttet dække deres behov på området gennem produktionen i Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde og den produktion, som finder sted i Bibliotekscentralen for folkebibliotekerne og skolebibliotekerne. En beskrivelse af denne produktion findes side 30 og 34 under omtalen af den biblioteksbetjening, der finder sted gennem de forskellige biblioteker. Her beskrives også produktionen af tidsskrifter og aviser på lydbånd.

Lydillustrerede
børnebøger

På Refsnæsskolen foregår et forsøg med produktion af børnebøger indlæst på lydbånd med ekstra lydillustrationer.

Tidsskrifter og aviser Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde producerer og udlåner en landsdækkende avis og 23 tidsskrifter på lydbånd (se nærmere herom side 30). En række folkebiblioteker producerer og udlåner lokalaviser på lydbånd (se herom side 39 flg).

Derudover udgives der fra andre sider ca 10 blade og tidsskrifter på lydbånd (ud over de ovennævnte 23). Det er dog ikke alle, der er komplette i forhold til den trykte udgave.

En særlig form for lydtidsskrift er "Kultur og Litteratur Orientering for Læsehandicappede", KLO. Det udkommer alene i lydform. Formålet med dette er at give alle læsehandicappede praktiske muligheder og inspiration til at deltage aktivt i kulturlivet på det litterære område.

Lydbånd med Danmarks Radios udsendelser

Der kan være grund til at omtale lydbånd med Danmarks Radios udsendelser, da det i sagens natur har betydelig interesse for de blinde og svagtseende at kunne efteranvende sådanne lydbånd.

Lydbånd med Danmarks Radios udsendelser kan i henhold til gældende lov om ophavsret optages inden for undervisningsvirksomhed og distribueres til skoler og anden organiseret undervisningsvirksomhed (fx fritidsundervisningen). Denne optagelse og distribuering varetages af Landscentralen for Undervisningsmidler og af en række amtscentraler og kommunale båndcentraler. Centralerne kan frit lave båndkopier af de udsendelser, der er produceret for Undervisningsministeriet, mens der skal betales vederlag til ophavsmændene for kopiering af alle andre udsendelser. Optagelserne og senere kopier heraf skal slettes senest 4 år efter, at det program, hvorfra optagelserne er gjort, første gang har været udsendt i radioen, med mindre der er indhentet samtykke fra rettighedshaverne til fortsat opbevaring.

Disse lydbånd står imidlertid som nævnt kun til rådighed for undervisningsvirksomhed og ikke for enkeltpersoner, der ikke er tilknyttet organiseret undervisningsvirksomhed.

Det er ofte påpeget, at blinde, svagtseende og andre læsehandicappede, uden at de skal være afhængige af at være i en undervisningssituation, bør kunne få adgang til dokumentariske, litterære og informative bånd fra Danmarks Radio gennem folkebibliotekerne. Se herom side 60.

Andre lydbånd og
grammofonplader

Gennem mange år er der blevet udgivet grammofonplader og nu også kasettebånd for børn og voksne med oplæsning af litterære værker, (ofte i uddrag, undertiden dramatiseret), politiske taler, andet dokumentarisk stof etc. Disse materialer sælges i modsætning til lydbøgerne gennem bog- og pladehandelen. Det siger sig selv, at blinde og svagtseende også kan have udbytte af disse plader og bånd.

Punktskrift

Blinde kan tilegne sig litteratur gennem læsning af punktskrift, dvs at man med fingerspidserne føler skrifttegn i form af ophøjede punkter på papir.

Skriftsystemet for blinde er Braille alfabetet, der som grundfigur har seks punkter som kan kombineres på 63 forskellige måder. Man har udviklet forskellige forkortelsessystemer, der kan nedbringe formatet. De enkelte lande har hver sit forkortelsessystem, og dette kan gøre det besværligt at læse andre landes produktion.

Den danske punktskriftproduktion er omtalt side 26, 27 og 30.

Billedbøger med
punktskrift

Foruden den side 26, 27 og 30 omtalte punktskrift finder der siden 1980 - foreløbig på forsøgsbasis - en begrænset produktion sted af billedbøger med punktskrift, bl.a. med henblik på at blinde forældre eller andre blinde kan læse teksten til en billedbog op for mindre, seende børn, medens disse ser på billederne.

Man har hidtil til forsøgsbrug produceret 12 titler, men er i forhandling med forlag om mulighederne for i samarbejde med Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde at producere flere titler. Forsøgsvirksomheden har modtaget støtte fra Dansk Blindesamfund, Kulturministeriets Arbejdsgruppe om Børn og Kultur samt interesserede forlag.

Der findes også andre eksempler på taktile materialer. Fx billedbøger, i hvilke illustrationerne er i relief eller på anden måde følelige, så at både blinde og seende børn kan tilegne sig billederne.

5 Den hidtidige biblioteksbetjening og produktion af materialer

Fremstilling og distribution af materialer til landets blinde og svagtseende læsere finder sted på følgende måde:

- 1 Synshandicappede småbørn og skoleelever i 1.-7. årgang forsynes med punktskriftbøger og lydbånd af Materialelaboratoriet i Refsnæsskolen, Institut for Blinde og Svagsynede børn og unge i Danmark.
- 2 Synshandicappede skoleelever i 8.-10. klasse, synshandicappede i gymnasie- og HF samt videregående uddannelser forsynes med det nødvendige lærebogsmateriale i punktskrift eller på lydbånd af Studiebogsbiblioteket på Instituttet for Blinde og Svagsynede.
- 3 Andre blinde læsere og blinde i erhverv forsynes med punktskriftbøger, lydbøger og andre materialer på lyd og punkt fx tidsskrifter, af Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde.
- 4 "Kristeligt Lydbibliotek", drevet af foreningen "Kristeligt Arbejde blandt Blinde", producerer bøger, som står for det livssyn, som foreningen repræsenterer.
- 5 Folkebibliotekerne har siden 1976 gradvist påbegyndt udlån af lydbøger, tidsskrifter, kommunale lydavisere og i enkelte tilfælde anden kommunal information på lyd til blinde og svagtsynende med flere grupper.
- 6 Skolebibliotekerne har i samme tidsrum gradvist påbegyndt en opbygning af lydbogssamlinger.

Refsnæsskolen

Refsnæsskolen er en landsdækkende institution for blinde og svagsynede (incl. børn i førskolealderen) og unge. Efter udlægningen af særfor sorgen 1. januar 1980 er Refsnæsskolen efter at have været statsinstitution gået over til amtskommunalt regie (Vestsjællands Amtskommune). Der er 120 internt optagne elever på Refsnæsskolen.

Integrationsprocenten i folkeskolen inden for området blinde og svagsynede børn og unge er meget stor (ca 90%), men også de integrerede børn og unge gør brug af Refsnæsskolens tilbud i form af vejledning, kursusvirksomhed og/eller materialeforsyning. Der er anmeldt ca 1400 elever til småbørnsvejledning, skolevejledning og/eller materialeforsyning.

Økonomi

Der er til driften af Refsnæsskolens materialelaboratorium i 1982 budgetteret med et beløb på kr 2.041.050. Ca 2/3 af denne sum skønnes at ville gå til materialeforsyning af blinde og stærkt svagsynede elever i folkeskolen.

Produktion og formidling	Refsnæsskolen modtager via det lokale skolesystem og synskonsulenter bestilling på og forestår den pædagogiske tilrettelægning af og produktion af skolebøger på bånd og punktskrift til brug for blinde og svagtseende elever i 1.-7. klasse.
Skolebøger på punktskrift	Efter at en bog er bestilt til overførelse til punktskrift, overgår bogen til en speciallærer, som forestår den pædagogiske tilrettelægning af bogen, hvilket indebærer, at bogen skal gennemarbejdes med henblik på nødvendige ændringer, for at den synshandicappede kan få maksimalt udbytte af bogen. Derefter produceres bogen i punktskrift på papir eller plast. Antal titler: pr 1.5.1981: ca 853 Udlån i skoleåret 1980/81: 842 titler fordelt på 37 elever. Fremstillet fra 1.1. til 31.12.1981: 91 titler. Disse tal vedrører udelukkende eksterne elever, dvs elever, som er integrerede i den almindelige folkeskole.
Skolebøger på lydbånd	Efter bestilling foretages pædagogisk tilrettelægning af bogen som omtalt vedrørende punktskriftbøger. Bogen bliver indtalt på masterbånd, som herefter kopieres. Antal titler pr 1.5.1981: 720, heraf 401 skolebøger og 319 optagelser af børneudsendelser m.m. Antal lånere: 89 interne (optaget på Refsnæsskolen) elever og 129 elever som bor hjemme, ialt 218 (lånere af både fag- og skønlitteratur). Antal titler udlånt i 1981: 633.
Børne- og ungdomsbøger	Af den store mængde børne- og ungdomsbøger, som kommer på markedet hvert år, udvælger et biblioteksudvalg på Refsnæsskolen titler til overførelse til punktskrift eller lydbånd. Som princip søger Refsnæsskolen at opnå at producere en tilvækst årligt på 25 titler på punktskrift og 50 titler på lydbånd.
Børne- og ungdomsbøger på punktskrift	Antal titler: (herunder letlæsningsbøger og et lille antal fagbøger): 888 Antal udlån i 1980/81: 628 titler fordelt på ca 25 elever. Tilvækst: 54 titler. Disse tal vedrører udelukkende eksterne (integrerede) elever. Herudover udlån til elever optaget på Refsnæsskolen.

Børne- og ungdoms-
bøger på lydbånd

Antal titler: 510

Antal Udlån i 1981: 2208

Antal lånere: 129 eksterne (integrerede) elever, 89 interne (optaget på Refsnæsskolen) elever - ialt 218 (lånere af både fag- og skønlitteratur).

Kataloger

Der er udarbejdet kataloger over såvel skolebøger som skønlitterære bøger. For så vidt angår skolebøger på punktskrift, er katalogen inddelt efter fag. Katalog over skolebøger på lydbånd er inddelt efter decimalklassedelings-systemet.

Instituttet for Blinde og Svagsynede

Instituttet for Blinde og Svagsynede har specielt gennem den seneste halve snes år undergået store ændringer. Således foregik erhvervsuddannelse af synshandicappede tidligere næsten udelukkende på instituttet.

I dag gennemgår langt flere end tidligere en erhvervsuddannelse, og over halvdelen af disse gennemgår uddannelsen integreret i samfundet uden for instituttet. I instituttet mener man, at der fortsat er udvidelsesmuligheder, både hvad antallet af synshandicappede, som kan gennemføre uddannelser integreret, og hvad angår antallet af uddannelser og beskæftigelser, som vil kunne gøres tilgængelige for synshandicappede.

Men for at dette skal kunne ske, må en række forudsætninger være opfyldt, og blandt disse en dækkende adgang til materialer på lydbånd og på punktskrift for synshandicappede under uddannelse.

En sådan funktion varetages af Studiebogsbiblioteket ved instituttet.

Produktion og formid-
ling af skole- og
studiebøger

Studiebogsbiblioteket modtager bestilling på og forestår registrering samt den pædagogiske tilrettelægning af skole- og studiebøger til brug for elever i 8.-10. klasse, gymnasium og HF, efg-uddannelser og videregående uddannelser. Herunder hører også faglitteratur til videre- eller efteruddannelse af synshandicappede, der allerede er i erhverv.

Studiebogsbiblioteket tilrettelægger bøger både til indlæsning på bånd og til overførsel til punktskrift.

Ved bestilling af en bog undersøges først, om den skal overføres til punktskrift eller indtales på bånd.

Herefter overgår bogen til en speciallærer, som forestår den pædagogiske tilrettelægning af bogen, hvilket indebærer, at den skal gennemarbejdes med henblik på nødvendige ændringer, for at den synshandicappede kan få maksimalt udbytte, herunder også beslutning om, i hvilket omfang det grafiske materiale skal fremstilles i relief.

Derefter overgår selve bogteksten enten til en båndindlæser eller en blindeskriftsafskriver til fremstilling af masterbogen, mens det grafiske materiale bliver bearbejdet og omformet til følbart materiale og fremstillet i relief (mastertegningen). Masterbåndet sendes til et lydstudie til produktion, mens master-punktskriftbogen bliver reproduceret i plast ved hjælp af en vacuumformemaskine. Det grafiske master-materiale bliver ligeledes reproduceret i plast.

Studiebogsbiblioteket råder for tiden over 2.716 titler i punktskrift og 2.701 indlæst på lydbånd. Den årlige tilgang af nye titler andrager ca 600 fordelt nogenlunde ligeligt på lydbånd og punktskrift. Der er netop foretaget en gennemgribende revision af bogbestanden, hvorved ca 1.500 titler er udgået, grundet forældelse.

Lånerkreds

Der har gennem de seneste år til stadighed været ca 100 lånere.

Lånerne fordeler sig med 15-20 lånere i folkeskolen, 5-10 lånere i efterskoler, højskoler og efg-uddannelser, ca 35 lånere på HF-kurser og gymnasier og ca 40 lånere i videregående uddannelser. Materialerne står også til rådighed for lånerne i Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde.

Kataloger

Katalogerne ajourføres og trykkes hvert andet år, mens der i det mellemliggende år alene udarbejdes et supplement over nytilkomne bøger.

Lånerne får 2 kataloger - et til eget brug og et til undervisningsstedets brug.

Kataloget er opbygget efter decemalklassedelingssystemet.

Finansiering

Efter udlægningen af særforsorgen til amter og kommuner 1. januar 1980 sorterer instituttet under Københavns Kommune. Der er imidlertid truffet aftale om, at Momsfonden finansierer den landsdækkende materialeforsyning. Driftsudgifterne til Studiebogsbiblioteket andrager for 1982 ca 3.3 mio kr.

Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde

Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde udøver på landsplan biblioteksfunktioner for blinde og svagtseende, producerer læsemateriale, såvel i punktskrift som på lydbånd og formidler hjælpemidler til blinde og svagtseende. Institutionen er oprettet i 1924 i tilknytning til det i 1857 etablerede Kgl. Blindeinstitut i København. Udflytning fra det Kgl. Blindeinstitut skete i 1954, og Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde har siden 1964 haft til huse i lejede lokaler i Rønnegade 1 i København.

Produktion og udlån omfattede oprindelig tekster og noder på punktskrift, men i 1956 optoges yderligere produktion af lydbøger.

Ved udlægningen 1. januar 1980 af åndssvageforsorgen og den øvrige særforsorg til (amts) kommunerne (lov nr 257 af 8. juni 1978) forblev Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde samt Statens Hjælpemiddelcentral for Blinde, der drives sammen med institutionen, i statsligt regie under Socialministeriet/Socialstyrelsen.

Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde er i dag under ledelse af en administrator organiseret i tre biblioteksafsnit (lydbogsbibliotek, punktbibliotek, katalogafdeling) og 2 produktionsafsnit (lydproduktion og punktproduktion), hvortil kommer en hjælpemiddelcentral og forskellige administrative fællesfunktioner. Udvælgelsen af bøger og tidsskrifter til produktion foregår i bogudvalget, hvori Dansk Blindesamfund samt institutionens ledelse er repræsenteret.

Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde har, incl. Hjælpemiddelcentralen, et årligt udgiftsbudget (1982) på ca 25 mio kr og beskæftiger i alt 132 personer, heraf 31 indlæsere og 24 andre, som ikke er fuldtidsbeskæftigede ved institutionen. Af årsudgiften på ca 25 mio kr anvendes ca 8 mio kr til refusion til postvæsenet for forsendelse af lyd- og punktbøger m.v.

Et vigtigt led i Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde samarbejde med lånerne er blindetekonsulenterne og Dansk Blindesamfunds omsorgskonsulenter.

Blindetekonsulenterne formidler ansøgning til kommunerne om lånetilladelse til Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde og ansøgning om båndspiller.

Omsorgskonsulenterne formidler indmeldelser og i vid udstrækning den løbende kontakt mellem biblioteket og lånerne.

Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde har et nært samarbejde med de øvrige nordiske landes blindebiblioteker og søger gennem det internationale biblioteks-samarbejde at etablere lige så gode samarbejdsforhold til blindebibliotekerne i det øvrige udland.

Lydbogsbiblioteket

Lydbogsbiblioteket betjener ca 8.000 lånere og har et årsudlån på ca 250.000 lydbøger.

Biblioteket har ca 4.000 titler i omkring 35.000 eksemplarer.

Foruden at betjene blinde og svagtseende over hele Danmark sender biblioteket også lydbøger til dansk-talende blinde, der er bosiddende i udlandet, fx i USA, Canada og Japan. Biblioteket formidler lån af lydbøger fra udenlandske blindebiblioteker.

Den årlige titeltilvækst er ca 400 titler.

Biblioteket udgiver årligt kataloger, samt indrykker månedligt "Nyt fra Biblioteket" i Dansk Blindesamfunds medlemsblad. Alle disse udgivelser udkommer på lydbånd, punkt- og sortskrift.

Tidsskrifter på lydbånd

Institutionen udgiver 23 tidsskrifter på lydbånd med et abonnementstal varierende fra 22 til 1.947.

Landslydavisen

En af de større publikationer på lydbånd er "Landslydavisen". Den udgives 2 gange om ugen, og hvert nummer har en spilletid på 3 timer. Den er udgivet siden 1958 og har ca 1.500 abonnenter. Den redigeres på grundlag af et dækkende udsnit af danske dagblade. I institutionens bladredaktion er beskæftiget 1½ journalist.

Produktion af lydbøger

Alle bøger, der er foreslået til lydproduktion af bibliotekarerne, bliver efter godkendelse i bogudvalget tilrettelagt for indlæsning i redigeringsafdelingen. Institutionen råder over egne indlæsningsstudier og har egne anlæg til lydproduktion.

Årsproduktionen er for tiden på 320.000 kassettebåndkopier og ca 6.000 masterbånd. Disse tal omfatter både bøger og tidsskrifter. Der er et nært samarbejde med Bibliotekscentralen (BC). Der findes en gensidig masterudveksling sted mellem de 2 institutioner.

Med Gyldendal har Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde en aftale om erhvervelse af sub-mastere fra forlaget.

Punktbiblioteket

Institutionen har 2 punktbiblioteker, nemlig 1) Punkt bogsbiblioteket og 2) Punkt nodebiblioteket.

1 Punktboogsbiblioteket

Betjener ca 220 låner.

Bogbestand: 3.500 titler.

Årlig tilvækst: 65 titler.

Informerer månedligt lånerne om nye bøger gennem det tidligere omtalte "Nyt fra Biblioteket".

2 Punktnodebiblioteket

Betjener ca 110 låner.

Nodebestand: 4.600 titler.

Årlig tilvækst: ca 50 titler.

Punktnodebiblioteket har et veludbygget samarbejde med punktnodebiblioteker over hele verden.

Alle noder, der produceres til punktnodebiblioteket, laves på opfordring fra blinde musikere, fra Instituttet for Blinde og Svagsynede, København og fra Refsnæsskolen.

Produktion

Institutionen har eget trykkeri til punktskrift, samt en edb-baseret punktskriftproduktion. Årsproduktionen af mastersider er ca 29.000 i den traditionelle produktion og 52.000 i edb-produktionen.

På punkt udgives 12 tidsskrifter. Her spænder abonnementtallet fra 14 til 675.

Erhvervsafdeling

Erhvervsafdelingen forsyner blinde og svagtseende i erhverv med den litteratur på punktskrift eller lydbånd, som de behøver i erhvervsøjemed (individuel indlærings- og punktskrivningstjeneste).

Afdelingen har ca 120 brugere. I 1981 produceredes 240 titler på lydbånd og 75 på punktskrift.

Lister over udlånsrelevante titler publiceres månedligt i lydtidsskriftet "Synspunkt" for Blinde og Svagsynedes Interessegruppe for Erhverv og Uddannelse. For at undgå en eventuel dobbeltproduktion arbejder erhvervsafdelingen tæt sammen med Studieboogsbiblioteket i Instituttet for Blinde og Svagsynede.

Hjælpemiddelcentral

Institutionen driver en hjælpemiddelcentral. Hjælpemiddelcentralen køber og videresælger et bredt udvalg af hjælpemidler for blinde og svagtseende. Hjælpemiddelcentralen er - som den øvrige institution - landsdækkende.

Blandt Hjælpemiddelcentralens udvalg af hjælpemidler kan nævnes punktsskrift-skrivemaskiner (Perkins), blindeure, blindestokke, armbind, forskellige spil og punktsskriftmaterialer samt husholdningsredskaber.

Socialstyrelsens udvalg om Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde

Den mangeartede virksomhed, den hastige teknologiske udvikling og en stadig stigning i antallet af lånere sammenholdt med de senere års politisk økonomiske krav om opbremsning af de offentlige udgifter har gjort det nødvendigt at analysere institutionens virksomhed med henblik på overvejelse af, om det inden for de eksisterende udgiftsrammer vil være muligt at omlægge virksomheden, således at den vil kunne give forbrugerne en forbedret betjening. Denne analyse er blevet gennemført af et udvalg under Socialstyrelsen. Udvalget har afgivet betænkning december 1981. Dets formand, Sven Åge Wurr, har været tilforordnet Kulturministeriets udvalg.

Udvalget har i sin betænkning taget udgangspunkt i en formodning om, at overvejelserne i Kulturministeriets udvalg om blindes og svagtseendes biblioteksbetjening bekræfter Bibliotekskommissionens forslag om overflytning af Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde til Ministeriet for Kulturelle Anliggenders ressort. Udvalget har på baggrund af drøftelserne i Kulturministeriets udvalg regnet med, at det praktiske indhold i biblioteksarbejdet i tilknytning til en sådan overførsel formentlig må tilrettelægges over en årrække og sandsynligvis må bygge på bevarelse af de væsentligste af institutionens nuværende funktioner i denne periode.

Ud fra denne forudsætning har udvalget behandlet følgende rationaliseringsforslag:

- 1 Den nuværende styring af lydbogsudlånet, som foregår ved manuel betjening af kartoteker, lånermapper m.v., afløses af et edb-styret system. Arbejdsgruppen anbefaler, at der snarest muligt søges tilvejebragt bevillingsmæssig mulighed for etablering af systemet, hvortil udgiften er foreløbig opgjort til knap 700.000 kr. En eventuel nettodriftsgevinst foreslås anvendt til en tiltrængt forbedring af lånerbetjeningen.
- 2 Den igangværende overgang fra spolebånd til kassettebånd som bærere af lydbøger forceres.

Arbejdsgruppen har i september 1981 anbefalet, at en ekstraordinær 3 årig ressourcefordeling til dette særlige formål forlænges indtil udgangen af 1982.
- 3 Hjælpemiddelcentralen udskilles fra biblioteket og trykkeriet, og centralens virksomhed overføres

eventuelt til en selvejende institution, hvortil staten yder nettodriftstilskud (samt eengangsdriftslån).

- 4 Det anbefales, at institutionen i samarbejde med de centrale myndigheder følger den for tiden meget stærke udvikling af teknologien vedrørende fremstilling af punktskrift, således at der senere tages stilling til rationaliseringsmuligheder på dette område. Arbejdsgruppen mener dog, at stereotypering har væsentlige kvalitetsmæssige fordele fremfor edb-fremstillet punktskrift.
- 5 Under hensyn til de eventuelt forestående ændringer i institutionens administrative tilhørsforhold har arbejdsgruppen ikke gennemarbejdet et foreliggende forslag til ændret struktur for institutionens opbygning, men arbejdsgruppen kan på det foreliggende grundlag anbefale, at der søges udveje for en styrkelse af produktionsiden gennem øget koordinering af de enkelte produktioner.

Folkebibliotekerne

Allerede i 60'erne blev der fra forskellig side gjort opmærksom på det store behov for lydbøger, som mange mennesker har. Det var i første omgang bibliotekarer, der arbejdede på hospitaler, alderdomshjem og med betjening af hjemmeboende handicappede, der så behovet. Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde kunne på grund af for ringe kapacitet ikke imødekomme dette behov, og mange synshandicappede hørte ikke til den målgruppe, for hvem Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde var oprettet. Desuden forekom det naturligt, at dette materiale kunne lånes gennem det lokale bibliotek, hvor der bl.a. er mulighed for personlig rådgivning ved bogvalget.

Det var baggrunden for, at biblioteksdirektøren i 1972 nedsatte et udvalg der "skulle stille forslag til, hvorledes en produktion af lydbøger med henblik på salg til folkebibliotekerne kan etableres som supplement til den produktion, der finder sted på Statens Bibliotek for Blinde".

Dette udvalg foreslog i sin betænkning "Lydbogsproduktion og -distribution", at Bibliotekcentralen skulle producere lydbøger til folke- og skolebibliotekerne på grundlag af § 18 i Ophavsretsloven.

Bibliotekscentralens
lydbøger

Bibliotekscentralen startede produktionen i 1976. I første omgang udelukkende med kopiering af allerede indlæste titler fra Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde, fra august 1978 desuden med egne indlæsninger.

Titelvalg	Titeludvælgelse og rådgivning vedrørende Bibliotekscentralens lydbøger varetages af Bibliotekscentralens rådgivende lydbogsudvalg, sammensat af 5 repræsentanter for relevante faggrupper under Bibliotekarforbundet, 1 repræsentant for Bibliotekstilsynet og 2 repræsentanter for Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde.
Samarbejde med forlagsverdenen	Før en produktion iværksættes, sikres ved forespørgsel til forlaget, at titlen ikke er eller vil blive tilbudt kommercielt som lydbog eller bog+båndmateriale fra forlaget.
Samarbejde med Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde	Før indlæsning af en af Bibliotekscentralens lydbøger sættes i gang, undersøges det altid, om den pågældende titel er indlæst eller er planlagt indlæst af Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde. Hvis dette er tilfældet, baseres produktionen på Blindebibliotekets masterbånd eller der træffes aftale om, hvor den skal indlæses.
Indlæsere	Bibliotekscentralen benytter professionelle indlæsere udvalgt efter samme procedure, som gælder for indlæsere i Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde samt fx skuespillere, oplæsere med dokumenteret radioerfaring o.l.
Omfang	Der tilbydes årligt ca 150 titler. Det tilstræbes, at 30% af de udbudte titler skal være for børn og unge.
Eksemplarer	De tilbudte titler har været solgt i et gennemsnit på ca 109. Pr 31.12.1981 var der solgt 103.625 eksemplarer. Bibliotekscentralens lydbøger kan købes af folke- og skolebiblioteker. De tilbydes hver måned og leveres ca 3 måneder efter udsendt tilbud.
Supplering	Alle hidtil tilbudte lydbøger kan bestilles. Hvis de ikke haves på lager, må der regnes med ca 2 måneders leveringstid.
Forlagene	Ud over produktionen i Bibliotekscentralen producerer en række forlag lydbøger, se side 22.
Kataloger over lydbøger i folkebibliotekerne (se også side 45 om registrering af lydmaterialer)	Bibliotekscentralen har udgivet en række lydbogskataloger for børn og voksne: 1 <u>Lydbøger for børn, 1980</u>

Katalogen indeholder alle b-afmærkede lydbøger fra av-seddelfortegnelsen til og med december 1979 samt andre lydbøger, som er indberettet til "Børnebibliotekskatalog" af mindst 2 biblioteker. Både fag- og skønlitteratur.

Denne katalog indeholder lydbøger, alle må låne, dvs forlagsproducerede, men ikke de klausulerede lydbøger fra Bibliotekscentralen.

2 Bibliotekscentralens lydbøger for børn 1980

Katalogen indeholder Bibliotekscentralens produktion af lydbøger for børn til og med december 1979 samt lydbøger for voksne, som er indberettet til "Børnebibliotekskatalog" af mindst 2 biblioteker.

Fra 1982 indgår disse katalogers indhold i:

3 Lydbøger for børn,

der vil indeholde samtlige indberettede lydbogskøb.

For skoler

4 Bog og Bånd, 1980

Katalogen indeholder kassettebånd indlæst på dansk af hele bøger eller rimelige udsnit heraf, specielt af bøger, der anses for at høre hjemme i skolebiblioteket. Den omfatter

Bog+Bånd til læsetræning,

lydbøger,

antologier,

klausulerede lydbøger.

Katalogen udgives med en hovedkatalog hvert andet år og et supplement i de mellemliggende år.

Voksne

5 Lydbogskatalog, 1980

Katalogen omfatter lydbøger produceret af Bibliotekscentralen samt lydbøger optaget i Av-fortegnelsen. Katalogen betragtes som en forløber for Dansk Lydfortegnelse.

Der er planer om at katalogen fra Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde skal indgå som en del af denne lydbogskatalog.

6 Gode lydbøger, 1981

Årlig katalog med et udvalg af årets udgivelse på lydbånd.

Foreligger både trykt og indlæst på kassettebånd.

Lokalt producerede lydbøger

Nogle folkebiblioteker har igangsat indlæsning af lokalhistoriske materialer (bøger, årbøger, jubilæumstidsskrifter m.m.). Gennem disse udgivelser får den læsehandicappede de samme muligheder som lokalbefolkningen i øvrigt for at sætte sig ind i egnens historie og lokalsamfundets udvikling, dels i forbindelse med en almen interesse for lokalhistorie, dels i forbindelse med deltagelse i arbejdet i lokalråd, lokale miljøgrupper etc.

Hvis der er tale om ophavsretligt beskyttet materiale, aftaler biblioteket vilkår med rettighedshaveren/haverne.

Formidling af lydbøger i folkebibliotekerne

Det vides ikke med bestemthed, hvor mange lydbøger der er indkøbt af folkebibliotekerne som helhed eller af de enkelte folkebiblioteker, da de nuværende indberetninger til Bibliotekstilsynet alene omfatter de samlede båndmaterialer. Det samme gælder for udlånet.

Det skønnes, at der p.t. er indkøbt ca 100.000 eksemplarer, heraf ca 90.000 fra Bibliotekscentralen, dækkende ca 840 titler.

Da av-materialer ikke er obligatoriske efter gældende bibliotekslov, er der heller ikke indkøbt lydbøger i alle biblioteker, og antal titler og eksemplarer er beroende af lokale bevillinger. Ved udgangen af 1981 var der dog indkøbt lydbøger i ca 170 heltidsbiblioteker (ud af 180) og i ca 40 deltidssbiblioteker (ud af 67).

På disse bibliotekers budgetter var der tilsammen afsat ca 19 mio kr til indkøb af lydbøger til folkebibliotekernes børne- og voksenafdelinger.

Der foreligger heller ikke undersøgelser over antallet af lånere og disses fordeling på de forskellige grupper af læsehandicappede.

Som nævnt sideløbende er av-materialerne, det vil bl.a. sige lydbøgerne, efter gældende bibliotekslov ikke omfattet af lovens bestemmelser om den frie låneret ("enhver borger kan frit låne i alle folkebiblioteker") og om bibliotekernes indbyrdes lån. Dette hindrer ikke, at de enkelte kommuner kan beslutte at lade lydbøger omfatte af den frie låneret og af et lånesamarbejde med andre kommuner, hvilket da også er sket i en række tilfælde.

I en del amtskommuner er der taget initiativ til et interurbant lånesamarbejde på lydbogsområdet mellem kommuner inden for amtskommunen. Samarbejdet er organiseret på forskellig måde, men målet er fælles,

nemlig at give brugerne adgang til alle titler, der en anskaffet i området og udnytte de samlede resourcer bedst muligt.

Flere centralbiblioteker har efter ansøgning fået bevilget et særligt tilskud fra amtskommunen til indkøb af lydbøger til udlån til de øvrige biblioteker i området. I de fleste tilfælde kræves, at de lokale biblioteker har en grundsamling. Det Nordjydske Landsbibliotek i Ålborg var det første centralbibliotek, der søgte amtstilskud (i 1976). Før tilskudet blev bevilget anmodede Nordjyllands Amtsråd Amtsrådsforeningen om en udtalelse om denne ansøgning, hvilket igen foranledigede Amtsrådsforeningen til at sende en skrivelse til samtlige amtsråd med anbefaling af, at amtsrådene stiller sig "velvilligt over for foranstaltninger der kan bidrage til, at forskellige handicappgrupper ligestilles med andre medborgere".

Kontakt med lånerne

Det er ikke oplyst, hvor mange lånere folkebibliotekerne har blandt de blinde og svagtseende. Om kontakten med lånerne foreligger heller ikke samlede oplysninger (bortset fra i nogen grad for lydavisbrugernes vedkommende, se side 41 flg.).

Man kan formode, at en del af lånerne findes blandt biblioteket-kommer-lånere, men heller ikke om denne særlige service findes nøjagtige oplysninger. Det skønnes, at ca 190 biblioteker har oprettet biblioteket-kommer-betjening, men betegnelsen dækker over meget forskellige ordninger og forskellig servicegrad.

Udvalgets forslag til den fremtidige struktur og service med hensyn til formidling og kontakt overfor lånerne findes side 70.

Ophavsretlige spørgsmål i forbindelse med formidling af lydbøger i folkebibliotekerne

Den grundlæggende idé i ophavsretsloven er ophavsmandens ret til at råde over sit værk ved at fremstille eksemplarer at det og ved at gøre det tilgængeligt for almenheden i oprindelig eller ændret skikkelse, fx også indlæst på lydbånd. Gennem kontraktlige aftaler kan ophavsmanden overdrage retten til udgivelse af sit værk til et forlag. De således offentliggjorte værker, fx forlagsudgivne lydbøger, trykte bøger og grammofonplader m.v. kan frit udlånes af bibliotekerne. Men ophavsretsloven giver mulighed for visse indskrænkninger i ophavsmanden eneret. En af dem er § 18, hvor det i stk. 2 hedder:

"Med henblik på udlån til blinde, svagtseende og andre som på grund af invaliditet er ude af stand til at læse almindelige bøger, er det tilladt ved lydoptagelse at fremstille eksemplarer af udgivne værker,

når det ikke sker i erhvervsøjemed. For sådanne optagelser har ophavsmanden krav på vederlag".

Det er denne bestemmelse, Bibliotekscentralen og Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde benytter ved produktion af lydbøger.

I begyndelsen af den periode, hvori folkebibliotekerne har udlånt lydbøger, var udlånet forbeholdt lånere, hvis læsehandicap hidrørte fra en eller anden form for invaliditet af fysisk eller psykisk karakter.

Det blev imidlertid meget snart påpeget, bl.a. fra læseretarderedes side, at disse og andre læsehandicappede, hvis handicap ikke havde baggrund i invaliditet, også - ofte i meget høj grad - havde behov for lydbøger. Dette er baggrunden for, at der blev indgået en aftale mellem Dansk Forfatterforening og Bibliotekscentralen om en udvidelse af den kreds, der uden formaliteter kan benytte de efter § 18, stk. 2 i ophavsretsloven fremstillede lydbøger i folke- og skolebibliotekerne.

Aftalen har følgende ordlyd:

"Formidling kan ske til alle læsehandicappede, hvis læsevne er så ringe, at det ikke er praktisk muligt for dem at dække et læsebehov af gennemsnitlig størrelse, fx fordi læsningen medfører uforholdsmæssig anstrengelse og ulempe eller tager uforholdsmæssig megen tid. Eksempelvis blinde, svagtseende, øjenoperationspatienter og andre, hvis sygdom i kortere eller længere tid forhindrer dem i læsning af en trykt tekst, samt læseretarderede og læseuvante".

Af aftalen fremgår det endvidere, at det skal bekræftes i henhold til § 18, stk. 2, at de pågældende lydbøger ikke må fremstilles i erhvervsøjemed. Der er endvidere mellem parterne enighed om at undgå indlæsning af titler, der kommercielt er udbudt som lydbog eller som bog+bånd-materiale. Såfremt situationen skulle opstå, optages der straks forhandling mellem parterne.

I protokollatet til aftalen præciseres det, at Bibliotekscentralen med hensyn til risikoen for dobbeltudgivelser bekræfter den hidtidige praksis, efter hvilken Bibliotekscentralen, inden den beslutter sig for at lade en titel indlæse på lydbånd i henhold til ophavsretslovens § 18, stk. 2, skriftligt informerer originalforlaget, som har udsendt den pågældende titel i bogform, med forespørgsel, om forlaget eventuelt allerede har den pågældende titel i produktion som lydbog, subsidiært påtænker at udsende den som lydudgave. Hvis dette er tilfældet, undlader Bibliotekscentralen at indtale titlen som lydbånd, idet Bibliotekscentralen forbeholder sig at vende tilbage til sagen, såfremt der går mere end 2 år efter første henvendelse.

En omtale af grupper af læsehandicappede ud over de blinde og svagtseende findes side 22.

Folkebibliotekerne har administreret formidlingen af lydbøger på forskellig måde. Nøjagtige tal haves ikke. Nogle biblioteker har tiltrods for aftalen med Forfatterforeningen fortsat med at forbeholde § 18 lydbøgerne for læsehandicappede, hvis handicap hidrører fra invaliditet. Nogle biblioteker har forbeholdt samtlige lydbøger - også de forlagsproducerede, der kan udlånes uden restriktioner - for læsehandicappede eller alene for læsehandicappede, der er omfattet af § 18 i ophavsretsloven.

Bibliotekstilsynet har, når det er blevet spurgt, tilkendegivet, at man har forståelse for, at et bibliotek - som en overgangsordning - af økonomiske og kapacitetsmæssige grunde begrænser også brugen af de ikke klausulerede titler for at kunne yde en hårdt tiltrængt service til blinde, svagtseende og andre stærkt læsehandicappede. Se forslag side 24.

Ovenstående bemærkninger har også gyldighed for lydtidsskrifter.

Lydavisers i folkebibliotekerne

I december 1977 startede Gladsaxe Biblioteksvæsen med tilskud fra folkebibliotekernes særlige rådigheds-sum den første lydavis i biblioteksregie for blinde, svagtseende og andre læsehandicappede.

Pr 1.5.1982 var der oprettet 25 lydavisers i folkebiblioteker: Allerød, Bjerringbro, Farum, Frederiksberg, Frederikssund, Gentofte, Gladsaxe, Greve, Haderslev, Helsingør, Herlev, Hobro, Hvidovre, Kerteminde, Lyngby-Tårnbæk, Randers, Roskilde, Rødovre, Søllerød, Sønderborg, Vejle, Viborg, Vojens, Århus, alle dækkende én kommune hver. Nordlyden, Frederikshavn, dækker 11 kommuner (Brønderslev, Dronninglund, Frederikshavn, Hirtshals, Hjørring, Læsø, Løkken-Vrå, Pandrup, Sindal, Skagen, Sæby).

Lydaviserne i biblioteksregie produceres under hensyntagen til bibliotekslovens krav om alsidighed, aktualitet og kvalitet, og kommunerne modtager statstilskud til driften efter bibliotekslovens bestemmelser.

Med virkning fra og med finansåret 1981 yder staten en særlig støtte til oprettelse og drift af kommunale lydavisers for blinde og svagtseende. Indtil en ny bibliotekslov træder i kraft, kan der til dette formål anvendes indtil 2,5 mio kr årligt af dispositionssummen, jfr § 5, stk. 5 i folkebiblioteksloven.

Dette tilskud er indført ved lov nr 250 af 27. maj 1981 om ændring af lov om folkebiblioteker m.v.

Efter denne lov kan kommuner, der efter 1. januar 1981 opretter og driver en kommunal lydavis i folkebibliotekets regie, efter ansøgning få et tilskud på 50% af første års drift- og etableringsudgifter til lydavisen (bortset fra udgifter til fast ejendom). For ikke at stille de kommuner ringere, der allerede har oprettet og driver kommunale lydavis i folkebibliotekets regie, kan der efter ansøgning ydes et tilskud til kommunen på 50% af eet års driftsudgifter af en allerede etableret lydavis.

Af de ovenfor nævnte 25 lydavis, er der til de 20 ansøgt om det særlige statstilskud.

Herudover har følgende kommuner søgt om og fået bevilget tilskud med henblik på oprettelse af lydavis 1982: Hillerød, Holbæk, Slagelse, Vejle. Endelig har Skagen kommune ansøgt om tilskud til indkøb af udstyr til brug ved en lydavis for Skagen alene, som påtænkes igangsat 1. januar 1983.

På grundlag af disse ansøgninger var der 1.5.1982 bevilget ialt godt 1.5.mio kr af det særlige stats-tilskud.

Produktion og teknisk udstyr Af de igangværende lydavis i biblioteksregie produceres 16 i biblioteket, 6 produceres i privat lyd-studie, 2 i en amtscentral for undervisningsmidler og 1 i anden lydavis' lydstudie. De studiefaciliteter, der er indrettet i bibliotekerne, repræsenterer forskelligt niveau, såvel hvad apparatur som indretning angår.

Stofudvælgelse og tilrettelægning I de side 39 nævnte biblioteker varetages arbejdet af bibliotekarere, med undtagelse af Farum, hvor en journalist udfører arbejdet.

I overensstemmelse med brugerønsker bringes stof fra de trykte lokalavis samt information fra de kommunale forvaltninger.

Indhold En lokal lydavis indeholder normalt:

- a lydavisens navn og nummer samt dato for udgivelsen
- b meddelelser fra udgiveren
- c nummereret indholdsfortegnelse
- d kommunal information
- e meddelelser

- f meddelelser fra teknisk forvaltning
- g trafik- og transportmeddelelser
- h feriemeddelelser og vagtordninger
- i arrangementer
- j artikler
- k læserbreve
- l pétit og navnestof
- m politinoter
- n sport
- o overskrifter på udeladt stof.

Når der er flere lokale dagblade af forskellig observans, er det undertiden nødvendigt at bringe artikler fra samtlige aviser om samme sag, da behandlingen af denne kan være meget forskellig.

Lydaviserne udsendes 1 gang ugentlig (nogle steder ikke i juli måned), på bånd af 60 eller 90 minutters varighed. For at få så meget stof med som muligt, må 90 minutters bånd langt foretrækkes, ikke mindst fordi den ekstra udgift hertil er forholdsvis lille. Der er ikke i en lydavis af dette omfang plads til, at alt stof fra de trykte blade kan læses ind. Der må foretages en udvælgelse, men det, der medtages, indlæses i sin helhed uden at blive omskrevet eller bearbejdet.

Flere biblioteker udsender særnummer af lydavisen, fx med indlæsning af kommunale pjecer om pensionsforhold, kommuneplaner, "Velkommen til ...", aftensko-leprogrammer etc.

Brugerkontakt

Der er i alle tilfælde en nær kontakt mellem bibliotek og brugere. I de fleste tilfælde har potentielle brugere selv henvendt sig og opfordret biblioteket til at udgive en kommunal lydavis. Det er normalt, at biblioteket samarbejder med Dansk Blindesamfunds lokalkreds, og at der regnes med afholdelse af brugermøde mindst 1 gang om året, hvor brugerne kan få lejlighed til at kommentere og kritisere lydavisen, herunder udvælgelse af stof. Nogle steder har man nedsat en rådgivende gruppe med brugerrepræsentanter, repræsentanter for forskellige af bibliotekets afdelinger, og i nogle tilfælde med repræsentanter fra eller nær kontakt til repræsentanter for forskellige forvaltninger på rådhuset (fx social forvaltning, informationsmedarbejder, teknisk forvaltning). Samarbejdet med brugerne er også nævnt som en selvfølge

i bemærkningerne til forslaget til den foran nævnte lov om tilskud til lydavisere.

Forsendelse

Lydaviserne udsendes som nævnt 1 gang ugentlig og skal, hvis der benyttes genbrugsbånd, normalt returneres til biblioteket 8-10 dage efter modtagelsen. Nogle bruger éngangsbånd, hvorved der spares returporto, kontrol ved aflevering, afmagnetisering m.m. Til gengæld bliver gennemsnitsprisen for genbrugsbånd lavere fordi båndet bruges mange gange.

Et par biblioteker har ført forhandlinger med Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet og Socialstyrelsen/Socialministeriet om portofri forsendelse af lydaviserne, idet de henviser til, at forsendelser fra og til Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde poststemples portofrit. Generaldirektoratet har svaret "at det af hensyn til kontrollen med, at lydbånd, plader m.v. ikke i almindelighed opnår portofritagelse, har været nødvendigt at fastsætte, at lydoptagelser bestemt til brug for blinde kun kan forsendes portofrit, når de sendes til eller fra visse offentligt anerkendte blindeinstitutioner".

Generaldirektoratet meddeler, at folkebibliotekernes lydavisere derfor ikke kan sendes portofrit som blindeforsendelser.

Det tilføjes, at Post- og Telegrafvæsenet af Socialministeriet årligt modtager et beløb på ca 8 mio kr til dækning af de mistede indtægter ved den portofri forsendelse.

Socialministeriet har ligeledes henvist til godtgørelse for den portofri besørgelse og har konkluderet, at ministeriet er "afskåret fra at medvirke til en udvidelse af den pågældende ordning, idet de hermed forbundne merudgifter ikke vil kunne afholdes inden for de for Socialministeriet fastlagte budgetteringsrammer".

Det betyder, at portoudgifterne ved forsendelse af folkebibliotekernes lydavisere er en kommunal udgift, der kan opføres på bibliotekets driftsbudget. For brugerne må lydavisen som al anden biblioteksservice være gratis.

Ophavsretsspørgsmål i forbindelse med lydavisere i folkebibliotekerne

Størstedelen af bladene journalistiske indhold er ophavsretligt beskyttet, men hvis stoffet bruges til de grupper, der omfattes af § 18, stk. 2 i ophavsretsloven (jfr side 37) kan ophavsmændene ikke modsætte sig anvendelsen, kun kræve et vederlag. Skal lydavisen udlånes til læsehandicappede, der ikke fortolkes som låneberettigede efter denne bestemmelse, fx

læseretarderede (ordblinde), må der indhentes tilladelse fra ophavsmændene.

Før de eksisterende kommunale lydavisere er blevet etableret, har det pågældende bibliotek eller forvaltningen kontaktet de lokale aviser og deres journalister, og i de fleste kommuner har avisen og dens medarbejdere givet tilladelse til vederlagsfri anvendelse af stoffet.

I det sidste års tid er der dog i flere og flere tilfælde blevet rejst krav om vederlag. For nylig har der et par steder været stillet krav, der lå langt over de hidtil nærmest symbolske vederlag. Der er indledt forhandlinger om en generel aftale om vederlag mellem Dansk Journalistforbund, Danske Dagblades Forening og Kommunernes Landsforening. Da aviserne produceres i henhold til § 18 i ophavsretsloven, behøves som tidligere nævnt ikke ophavsmændenes tilladelse. Disse kan kun stille krav om vederlag, men ikke om redaktørpost o.l. Usikkerheden forud for disse forhandlinger har været medvirkende til at forhale oprettelsen af nye kommunale lydavisere.

Bibliotekar/journalist

Der har fra journalistside i stigende grad været rejst indvendinger mod etablering af kommunale lydavisere uden journalistisk medvirken. Dansk Journalistforbund har derfor indledt drøftelser med Bibliotekarforbundet om faggrænserne.

KLO vejledning

Det kan nævnes, at den selvejende institution Kultur- og Litteratur Orientering for Læsehandicappede har udsendt "Vejledning for udgivere af lokale lydavisere", 3. reviderede udgave, 1982.

Grundlaget for den er dels erfaringer, som en række kommuner/biblioteker og private lydavisudgivere har høstet, dels en gruppe læsehandicappedes bearbejdning af de problemstillinger, der er forbundet med lydavisudgivelse.

Lydavisere i andet offentligt regie

3 kommuner har oprettet lydavis i andet regie end bibliotekets: Albertslund (borgmesterkontoret, i socialudvalgets regie), Esbjerg (selvejende, i socialudvalgets regie), Kalundborg (Dansk Blindsamfund, DSI, AOF, Refsnæsskolen, socialudvalget).

Private lydavisere-/journaler

Der findes nogle privatdrevne lydavisere. Disse adskiller sig som regel fra lydavisere i biblioteksregie ved foruden stof fra de trykte aviser også

at bringe interviews og direkte optagelser suppleret med musikunderlag.

Dagblade på lydbånd

Et uddrag af danske dagblade udkommer på lydbånd med titlen "Landslydavisen". Den udgives af Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde og har ca 1.500 abonnenter. (Se nærmere herom side 30).

Det er imidlertid et vigtigt mål, at blinde ligesom seende kan vælge den eller de aviser, de selv har lyst til at læse. I Sverige har man i de seneste år gjort forsøg med dagblade på lydbånd, og spørgsmålet har også været drøftet mellem Folketingets Kulturudvalg og Kulturministeren.

Et indtryk af omkostningernes omfang kan fås ved at se på nogle svenske forsøg og de kalkulationer, man har foretaget i den forbindelse. Disse forsøg er beskrevet i "Dagstidning på kassett, en rapport från Synsskadades Riksförbund, Sverige", september 1980.

Indlæsningstjeneste i folkebibliotekerne

Selv en langt større udgivelse af fag- og skønlitteratur som lydbøger og tidsskrifter og aviser på lydbånd ville aldrig være i stand til fuldt ud at imødekomme behovet. Der vil altid være individuelle ønsker inden for den del af materialerne, der ikke udgives. Dette gælder også andre informative materialer i trykt form, pjecer, tryksager osv.

Nogle biblioteker i udlandet tilbyder læsehandicappede lånere - som oftest blinde og svagtseende - individuel båndservice til alle de trykte materialer, der findes i biblioteket. I flere byer i USA foretages indlæsningen af frivillig arbejdskraft, som har gennemgået kursus i indlæsningsteknik. I Sverige har Skolöverstyrelsen i samarbejde med blindeorganisationer gennemført forsøgsvirksomhed med indlæsningstjeneste i syv biblioteker. Virksomheden har her været begrænset til indlæsning af tidsskriftsstof, uddrag af opslags- og håndbøger, studielitteratur, brochurer, stencils og materiale af privat karakter. Forsøgsvirksomheden er beskrevet i "Inläsningstjänst. Rapport från Skolöverstyrelsens försöksverksamhet dec 1972 - juni 1975 med inläsningstjänst til yrkesverksamma synsskadade m.fl." 1977.

I Danmark har kun et folkebibliotek gennemført en formaliseret indlæsningstjeneste. Rødovre Kommunebiblioteker fik for perioden 1.2.1979-31.1.1980 af folkebibliotekernes rådighedssum bevilget kr 38.000 til en forsøgsvirksomhed med individuel indlæsning af bibliotekets materialer for blinde og svagtseende i Dansk Blindesamfunds 3. kreds, der dækker flere kommuner. Forsøget er beskrevet i "Forsøg med individuel indlæsningstjeneste på Rødovre Kommunebibliotekers

læsesal", Rødovre, 1980, 27 sider + bilag. Forsøget afdækkede et stort behov for en sådan service, og man har fortsat betjeningen efter forsøgsperiodens ophør, dog kun for borgere i Rødovre kommune. Betjeningen anvendes nu af 12 benytttere.

Som nævnt tidligere finder der også individuel indlæsning sted med forskellige formål i Blindeinstituttet, Refsnæsskolen og Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde. Udvalget mener, at der er behov for en fornuftig arbejdsdeling og et samarbejde mellem de forskellige servicesteder. Udvalgets forslag herom findes side 62.

Registrering af lydmaterialer

Bibliotekscentralen har planlagt medio 1982 at udgive en Dansk Lydfortegnelse omfattende materialer, der udgives fra og med 1.1.1982. Fortegnelsen, som vil være en del af Nationalbibliografien, vil i opbygning og udformning svare til Dansk Bogfortegnelse. Den henvender sig til biblioteker, institutioner og boghandlere.

Der er for 1982 ydet tilskud til det redaktionelle arbejde gennem Folkebibliotekernes Rådighedssum. Udvalget henstiller, at den fortsatte udgivelse sikres gennem en statslig bevilling, således som det er foreslået for øvrige dele af den danske nationalbibliografi.

Lydfortegnelsen vil indeholde:

- 1 Hvad der er produceret af eller for danske udgivere af materialer på grammofonplader og bånd (kassette og spole)
- 2 samt tillige er tilgængeligt for en bredere kreds i et rimeligt antal eksemplarer.

Hermed menes materialer, som er til salg eller kan rekvireres direkte fra producenten eller en forhandler.

Desuden vil produktionen i Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde, Instituttet for Blinde og Svagsynede samt Refsnæsskolen kunne medtages som bilag eller tillæg. De integreres ikke, da de ikke er i handelen og ikke er tilgængelige for en bredere kreds.

- 1 Lydbøger og -tidsskrifter.

Der medtages både tekstro indlæsninger og indtaling, hvortil der ikke findes noget skriftligt forlæg. Skuespilleres personlige tolkning af literære tekster samt liveoptagelser af kendte kunstnere, der fremsiger monologer, o.l. medtages.

Der medtages ikke lokale lydavisere og indtalinge af lokale tidsskrifter, lokalhistorisk stof o.l. der foretages i kommunalt eller amtskommunalt regie når det er forbeholdt en begrænset kreds af lokalsamfundets borgere.

2 Dramatiseringer

fx instuderinger for børn.

3 Undervisningsmaterialer

herunder sprogkurser, materialer til gymnastik-undervisning, danseinstruktion etc.

Af integrerede materialer vil materialer på lydbånd blive registreret efter gældende katalogiseringsregler.

4 Lydeksempler

fuglesang etc.

5 Informative plader og bånd

Alt sådant materiale der kommer til redaktionens kendskab, vil blive registreret.

Lydfortegnelsen vil som nævnt blive opbygget i lighed med Dansk Bogfortegnelse, dvs indeholde et alfabetisk hovedafsnit, et systematisk register og en fortegnelse over producenterne.

Fortegnelsen udgives kvartalsvis med årlige kumuleringer.

Forsøg med "lukket tv-system" 16. januar- 28. februar 1978 gennemførte Frederiksberg Kommunes Biblioteker en forsøgssopstilling på hovedbibliotekets læsesal af Closed Circuit Television (det lukkede tv-system, fremover forkortet CCTV).

Der blev fra folkebibliotekernes særlige rådighedssum bevilget 12.000 kr til forsøget.

CCTV er et forholdsvis nyudviklet forstørrelses-hjælpemiddel, der henvender sig til svagsynede, der kun med besvær kan læse med optiske hjælpemidler, samt til visse stærkt svagsynede, der hidtil ikke har kunnet opnå at læse med optik.

Det består i princippet af et video-kamera og en speciel tv-skærm. Kameraet optager den tekst, der skal læses, og via en elektronisk proces overføres teksten til tv-skærmen i en forstørrelse, der kan varieres fra 6 op til 40 gange. Under læsningen flyttes læsestoffet under kameraet på en dertil indrettet læseplade.

Formålet med forsøget har været at indhente viden om, i hvilket omfang synshandicappede, der hidtil ikke har haft mulighed for at udnytte bibliotekernes trykte materialetilbud, ved hjælp af CCTV kunne skaffes adgang hertil.

Forsøgsresultaterne er i den rapport, som Frederiksberg Kommunes Biblioteker har udarbejdet, beskrevet grundigt og detaljeret. I nærværende summariske omtale kan det blot nævnes, at forsøgsresultatet generelt må betegnes som meget positivt, idet det viste sig, at 90 ud af 106, som ikke hidtil havde været i stand til at tilegne sig trykt information via synet, kunne opnå at læse ved hjælp af CCTV, samt at disse efter en forholdsvis kort instruktion kunne betjene apparatet tilfredsstillende. Endvidere at denne gruppe i vidt omfang udtrykte ønske om at benytte CCTV, hvis det stod permanent på det lokale bibliotek. (52 ud af 90).

CCTV er pr 1.1.1981 opført på Socialministeriets hjælpemiddelliste, således at en borger, der ikke kan hjælpes med optik, kan få stillet CCTV til rådighed i sit hjem.

Afdelinger o.l. for
læsehandicappede i
folkebibliotekerne

Der er i enkelte folkebiblioteker taget initiativ til at indrette særlige faciliteter for læsehandicappede. Formålet er bl.a. at gøre materialerne let tilgængelige for benytterne.

Således er der i Århus Kommunebiblioteker indrettet en speciel av-afdeling. (Den er beskrevet i publikationen "Forslag til biblioteksbetjening af læsehandicappede i Århus Kommune. 1979). I centralbiblioteket i Nykøbing Falster er der indrettet et hjørne af udlånet for voksne, hvor alle materialer til lånergruppen er samlet. Endvidere er der båndoptagere med høretelefoner, punktskrivemaskine, optiske læsehjælpemidler fx lupper og CCTV, svagsynsbord (indstilleligt), kataloger på bånd og evt på punkt samt afmærkning med punktskrift på hylder. I Nykøbing er der mulighed for personlig assistance til oplæsning af kortere tekster.

Skolebibliotekerne i folkeskolen

Der henvises til side 56.

III UDVALGETS FORSLAG

6 Bibliotekslovgivning

Som nævnt indledningsvis er udvalgets nedsættelse bl.a. affødt af forslag i Bibliotekskommissionen, der forberedte bibliotekslovens revision.

Forslag til ny bibliotekslov er fremsat den 17. marts 1982. Udvalget er bekendt med, at dets forslag vil blive taget under overvejelse ved den endelige formulering af de dele i lovgivningen, der angår biblioteksbetjening af blinde og svagtseende. Udvalgets forslag til lovens indhold om blinde og svagtseende er indarbejdet i de følgende afsnit.

Der henvises i denne forbindelse til en mindretalsudtalelse fra Kommunernes Landsforening og Amtsrådsforeningen i Danmark (bilag 1, side 77).

7 Fremtidig formidling og produktion af lydbøger

Folkebibliotekerne

I kapitel 2 har udvalget gengivet de tanker om en øget decentralisering af bibliotekstilbudet - specielt om lydbogsformidlingen - til blinde og svagtseende via folkebibliotekerne, der har været fremherskende i debatten, bl.a. i Bibliotekskommissionens betænkning.

Udvalget går ind for tanken om, at lydbogsformidlingen finder sted gennem folkebibliotekerne i brugernes hjemkommuner, efterhånden som disse er i stand til at yde en tilfredsstillende betjening.

Den væsentligste grund til, at udvalget kan gå ind for tanken om en decentralisering af tilbudet er, at de blinde og svagtseende bør have samme vilkår biblioteksmæssigt som den øvrige del af befolkningen. Ved biblioteksbetjening i deres lokale folkebibliotek kan de blinde og svagtseende opnå nær kontakt med bibliotekspersonalet og herigennem modtage en individuel betjening, som det kan være vanskeligt at opnå fuldt ud gennem den nuværende centrale betjening, der for et flertal er fjernbetjening. Mange er kommet i folkebibliotekerne, før de blev synshandicappede og kender derfor både personale og lokaliteter. Endelig mener udvalget, at blinde og svagtseende må have behov for at benytte folkebibliotekernes øvrige tilbud, fx informationsvirksomhed, udlån af musikplader og -bånd, overvære koncerter, foredrag o.l. Det vil da være naturligt, at de kan få al biblioteksbetjening på samme sted.

Som det fremgår af kapitel 5, er folkebibliotekerne imidlertid ikke i stand til at yde en tilfredsstillende betjening under de nuværende forhold, dels af produktionsmæssige årsager, og dels fordi folkebibliotekernes tilbud og oprustning på området er meget forskelligt fra kommune til kommune - nogle steder næppe påbegyndt.

Da udvalget har til opgave at stille forslag, der medfører en forbedret betjening og ikke på noget tidspunkt en ringere betjening end den nuværende, har det ikke kunnet tilråde, at den af Bibliotekskommissionen skitserede omlægning af betjeningsstrukturen finder sted med kort varsel. Realiseringen af decentraliserings-tanken må derfor finde sted gradvis over en periode, om hvis varighed det ikke er muligt at sige noget afgørende. Udvalget mener i øvrigt, at der bør være tale om et frit valg for den enkelte benytter til at benytte folkebiblioteket eller Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde/Refsnæsskolen. I praksis vil der imidlertid snarere være tale om et både/og og ikke om et enten/eller, idet det må forudses, at folkebibliotekerne og det centrale bibliotek efter nogle år snarere vil supplere hinanden end overlapse hinanden. Det forudsættes i øvrigt, at blinde og svagtseende, der ønsker at rekvirere lydbøger fra Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde via folkebibliotekerne, kan benytte denne lånevej (se side 52).

Udvalget foreslår følgende som forudsætning for, at folkebibliotekerne kan løse opgaven at betjene de blinde og svagtseende med lydbøger:

- 1 at folkebibliotekerne forpligtes gennem biblioteksloven til at betjene de blinde og svagtseende, ved at de forpligtes til at anskaffe og formidle lydbøger og andre trykte materialer indlæst på lydbånd
- 2 at den frie låneret og bibliotekernes lånesamarbejde omfatter disse materialer allerede fra lovens ikrafttræden,

og - som det allerede fremgår af lovforslaget -
- 3 at folkebibliotekerne forpligtes til at etablere regelmæssig biblioteket-kommer-betjening af voksne og børn, der af fysiske eller psykiske årsager ikke selv kan komme til biblioteket, hvadenten disse bor hjemme eller på institution
- 4 at der gradvis produceres et antal titler i lydbogsform, der betydeligt overstiger det nuværende antal eksisterende titler, og at folkebibliotekerne anskaffer disse lydbøger
- 5 at der udgives kataloger over lydbøger, der jævnligt á jourføres, således at benytterne til enhver tid kan blive gjort bekendt med det samlede foreliggende tilbud
- 6 at der centralt og lokalt arbejdes for, at tilbudet bliver gjort bekendt for alle potentielle benyttere
- 7 at bibliotekaruddannelsen i højere grad end tilfældet er nu omfatter undervisning i biblioteksbetjening af blinde og svagtseende.

ad 1 og 2

Kravet om anskaffelse og formidling bør gælde folkebibliotekerne som helhed. Det foreslås ikke, at hver enkelt kommune uanset størrelse skal anskaffe alle lydbogstitler, men at kommunerne i samarbejde - fx ved centralbibliotekets foranstaltning - sørger for, at samtlige lydbøger bliver ligeligt tilgængelige for lånerne, uanset om disse har bopæl i en lille eller i en stor kommune.

Udvalget afstår fra at foreslå bestemte løsningsmodeller m.h.t. økonomi, cirkulationsordninger m.v. Udvalget finder dog, at tyngden i anskaffelsen, efterhånden som udbudet bliver større, må koncentreres i centralbibliotekerne og de store biblioteker.

Meget peger i retning af, at depotordninger tages i anvendelse over for de mindre kommuner.

Der er ingen tvivl om, at der er behov for et samarbejde mellem kommunerne. Hidtil har de samlede ressourcer ikke været udnyttet maksimalt i mange egne af landet. Det er nødvendigt, at bibliotekerne i de forskellige kommunestørrelser gennem formaliseret samarbejde kan danne sig et samlet billede af behovet og på denne baggrund foretage en samlet planlægning af, hvordan virksomheden skal udformes og hvilke økonomiske ressourcer den kræver.

Centralbibliotekerne har et særligt ansvar for, at samarbejdet sættes i system, svarende til dets samordningsopgaver på andre materialeområder. Det er centralbibliotekernes opgave at tilvejebringe overblik over behovet i hele centralbiblioteksområdet. På længere sigt, efterhånden som titeludbudet bliver mere og mere differentieret, må centralbibliotekets rolle formodes at nærme sig en egentlig overbygningsvirksomhed på området på linie med, hvad der er tilfældet m.h.t. andre materialer.

Bibliotekerne i de enkelte amtskommuner må altid i samarbejde finde frem til de løsninger og samarbejdsmodeller, der sikrer alle benytteres behov. Der bør træffes aftaler kommunerne imellem om ordningerne, og kommunerne må stille de nødvendige bevillinger til rådighed herfor. På længere sigt bør der udarbejdes vejledende retningslinier for omfang og tilvækst på linie med vejledninger for trykt materiale.

Det samarbejde og den materialevalgskoordinerings folkebibliotek og skolebibliotek imellem, som er forudsat i bemærkningerne til Forslag til lov om biblioteker, vil naturligvis også gælde lydbogsområdet, ligesom udvalget understreger betydningen af, at der også på dette område er løbende kontakt til overbygningsfunktionerne i amtscentraler for undervisningsmidler, pædagogiske centraler, centralbiblioteker, Refsnæsskolen og Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde.

- ad 3 Biblioteket-kommer-betjening er nødvendig, bl.a. fordi det overvejende flertal af blinde og svagtseende er ældre mennesker. For at tilgodese kravet om en forbedret betjening må biblioteket-kommer-betjeningen omfatte hyppige bibliotekarbesøg kombineret med telefonkontakt, hyppig udbringning - eventuelt kombineret med postfor-sendelse - af lydbøger i omfang og rytme, der aftales individuelt mellem folkebibliotek og låner. Betjeningen må ikke være ringere end den, der nu tilbydes af Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde.
- ad 1, 2 og 3 Opmærksomheden henledes på mindretalsudtalelse fra Kom-munernes Landsforening og Amdsrådsforeningen i Danmark. Bilag 1, side 77.
- ad 4 Det samlede tilbud, der står til rådighed for folkebibliotekerne, dvs. de af Bibliotekscentralen og forlag pro-ducerede lydbøger, andrager p.t. maksimalt 1.000 titler for børne og voksne. Udvalget foreslår at en betydelig udvidelse af tilbudet i folkebibliotekerne sker ved, at Bibliotekscentralen ud over sin egen produktion ko-pierer og udbyder til salg de relevante bøger ud af de 4.500 titler, der findes på Statens Bibliotek og Trykke-ri for Blinde samt relevante titler blandt de 2.700 titler i Instituttet for Blinde og Svagsynede. Der forelig-ger allerede nu en gensidig udnyttelse af masterbånd Bibliotekscentralen og Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde imellem, hvilket bl.a. betyder at en del af ud-giften til indlæsning spares i Bibliotekscentralen for disse titlers vedkommende.
- Med relevante titler menes titler, der er anvendelige såvel ud fra almindelige materialevalgskriterier som m.h.t. indlæsningens tekniske kvalitet.
- Udvalget foreslår som noget ønskeligt, at forlagene så snart som muligt udgiver, hvad man kunne kalde al gængs fag- og skønlitteratur samtidig i trykt form og som lyd-bog og til nogenlunde samme pris. En sådan udvikling ville også sætte lydbogslæsere i stand til at købe lyd-bøger, de ønsker at eje.
- Udvalget ved, at denne målsætning er vanskelig at imø-dekomme til en begyndelse. Som følge af, at lydbogspro-duktionen er i en udviklingsfase, er omkostningerne sto-re. Det beskedne salg til bl.a. bibliotekerne har bevir-ket, at oplagene hidtil har været små og de hidtil pro-ducerede lydbøger har derfor været relativt dyre.
- Udvalget foreslår, at folkebibliotekerne i eget regie producerer lydbøger med lokalhistorisk indhold, således som det allerede er tilfældet i flere kommuner. Lige-ledes er der behov for, at bibliotekerne producerer kom-munale publikationer fx om pensionsforhold, kommuneplaner, "Velkommen til....", aftenskoleprogrammer og lig-nende i lydudgave. Det samme gælder for foreningspubli-kationer, lokale partiprogrammer, medlemsblade og lig-nende.

Udvalget foreslår videre, at statslige publikationer udgives indlæst på lydbånd ved central foranstaltning.

Udvalget har rettet henvendelse herom til Statens Informationstjeneste og Bibliotekstilsynet har foreslået drøftelser om, hvorledes dette kan realiseres.

Udvalget foreslår, at den udvidelse af lydbogsbeholdningen i folkebibliotekerne, der er beskrevet ovenfor, gennemføres på følgende måde:

- 1 Forlagene udvider produktionen til at omfatte al gængs fag- og skønlitteratur.
- 2 Bibliotekscentralen udvider antallet af titler i egen produktion (nye titler).
- 3 Bibliotekscentralen producerer derudover ekstraordinært et betydeligt antal lydbøger på grundlag af velegnede masterbånd i Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde og de andre centrale samlinger.

Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde

Ligesom der er behov for at opruste folkebibliotekerne på lydbogsområdet, er der behov for en oprustning af Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde.

Udvalget foreslår, at biblioteket også i lovgivningsmæssig henseende bliver en del af det danske folkebibliotekssystem, og at det følgelig omfattes af biblioteksloven og overføres til Kulturministeriets ressort ved den nye bibliotekslovs ikrafttræden.

I det følgende opregnes i en række punkter, hvilke funktioner biblioteket fremtidig bør løse med henblik på en forbedret betjening af benytterne på lydbogsområdet:

- 1 Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde udlåner lydbøger personligt eller pr post til blinde og svagtseende. Udlåner tillige enkelttitler via folkebibliotekerne til lånere, der ønsker at anvende denne lånevej
- 2 formidler lydbogslån fra andre lande, herunder nordiske lande, i forstærket omfang og udlåner disse direkte til lånerne eller via folkebibliotekerne

ad 2: Der er behov for information om lånemulighederne på dette område. Flere og flere mennesker behersker udenlandske sprog, og tilbudet kan udvides herigennem. Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde bør vejlede om løsning af tekniske problemer i sammenhængen.

- 3 udvider produktionen af såvel gængs som mere videregående fag- og skønlitteratur (til unge fra ca 14 år og voksne)

ad 3: Der er stort behov for, at produktionen udvides til også at omfatte videregående og specielle titler inden for såvel fag- som skønlitteratur og inden for såvel den klassiske som nyere tids bogproduktion. Hidtil har biblioteket af ressourcemæssige grunde i nogen grad været tvunget til at koncentrere sin produktion om, hvad man kunne kalde mere gængs litteratur. Denne praksis imødekommer naturligvis ikke det varierede og individuelle litteraturbehov hos lånerne, og den betyder ulighed i forhold til det litteraturtilbud, der foreligger i den øvrige del af bibliotekssystemet. Dersom produktionen af gængs fag- og skønlitteratur i forlags- og Bibliotekscentralregie udvides, vil dette kunne aflaste Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde for selv at foretage produktionen heraf i fuldt omfang.

- 4 udvider produktionen af offentligt informationsmateriale, forsåvidt dette ikke sker i udgavernes regie, samt pjecer og småtryk o.lign. på lydbånd
- 5 udbygger erhvervsaktive blindes muligheder for at få produceret de tekster på lydbånd, som de behøver i erhvervsøjemed
- 6 opbygger eksemplarsamling af den totale danske lydbogsproduktion. (Se også side 59)
- 7 rådgiver folkebibliotekerne om spørgsmål angående fremstilling og formidling af lydbøger, lydavis m.v.
- 8 distribuerer løbende ajourførte kataloger til folkebibliotekerne og til egne lånere på sorttryk, lydbånd og i punktskrift. Udbygger i øvrigt sit informationssystem til lånerne, herunder information om trykte udgivelser med henblik på at sikre brugerne indflydelse på, hvilke titler der skal indlæses
- 9 holder sig løbende orienteret om den tekniske udvikling på lydbogsområdet og medvirker på internationalt plan - gennem IFLA m.v. - til udviklingen af ny teknologi. Det påhviler Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde at holde samordningsudvalget vedr. lydbåndsprøvningsproduktion orienteret (jfr. side 59)
- 10 sikrer sig løbende brugerkontakt i bibliotekets organer
- 11 udvider erhvervsafdelingen til også at omfatte deltagere i frivillig voksenundervisning.

Udvalget foreslår, at den intensivering af produktion, rådgivning/information og formidling, der tilsigtes med ovenstående forslag, støttes gennem et tilskud fra staten til Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde. Se nærmere herom side 70 flg.

Studiebogsbiblioteket i Instituttet for Blinde og Svagsynede

Studiebogsbiblioteket i Instituttet varetager produktion og formidling af lydbøger til blinde og svagsynede unge og voksne i undervisning og uddannelse. Som det fremgår side 26 indeholder det en betydelig mængde faglitteratur produceret på baggrund af individuelle ønsker fra synskonsulenter, lærere og de uddannelsessøgende selv. Samlingen står også til rådighed for lånerne i Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde.

En del af litteraturen kan karakteriseres som biblioteksrelevant faglitteratur, og udvalget finder, at disse titler bør kunne udnyttes af en bredere kreds af lydbogsbenytttere.

I det følgende opregnes i en række punkter, hvilke funktioner Instituttets studiebibliotek bør løse på lydbogsområdet:

- 1 producere lydbøger til unge og voksne såvel gængs som mere speciel faglitteratur i forbindelse med undervisning og uddannelse. De producerede bøger indgår i Studiebibliotekets samling. På grundlag af mastersamlingen, vil der løbende kunne produceres kopier i forhold til efterspørgslen
- 2 udlåne lydbøger direkte til blinde og stærkt svagsynede unge
- 3 udlåne lydbøger direkte til blinde og stærkt svagsynede unge og voksne til brug i uddannelser
- 4 udlåne lydbøger til brug for undervisning i folkeskoler, efterskoler, højskoler, HF, gymnasier og EFG-uddannelser efter bestilling fra synskonsulenter
- 5 udgive en katalog over samtlige lydbøger produceret af Instituttet for Blinde og Svagsynede. Denne katalog distribueres til alle anmeldte elever, synskonsulenter, skolebiblioteker m.fl.
- 6 etablere brugerkontakt gennem møder med synskonsulenter, bestyrelsen for Landsforeningen af Forældre til Blinde Børn og Unge og udbygger også på andre måder sin information til lånerne
- 7 samarbejde med Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde, Refsnæsskolen og Bibliotekscentralen med henblik på orientering om den teknologiske udvikling på lydbogsområdet. Instituttet deltager tillige internationalt i udvikling af ny teknologi
- 8 yde rådgivning over for folke- og skolebibliotekerne om spørgsmål i forbindelse med produktion og formidling af lydbøger til unge.

Produktion og formidling af lydbøger til blinde og svagtseende børn og unge

Som tidligere nævnt er det overvejende flertal af landets blinde og svagtseende voksne og af disse igen det overvejende flertal ældre. Der er i hele landet kun ca 350 blinde og svagtseende børn.

Udvalget ønsker imidlertid at understrege, at det lille antal børn ikke bør føre til, at målsætningen bliver et tilsvarende beskedent antal titler til børn. I princippet bør det blinde barn have adgang til nøjagtigt det samme antal børnebogstitler som det seende barn, og det er den målsætning, udvalget går ind for.

Folkebibliotekerne

Udvalgets synspunkter og forslag med hensyn til betjening af børn er identiske med dem, der på side 48 flg. er nævnt for voksnes vedkommende, ligesom de forudsætninger, der her er omtalt i forbindelse med lydbogsformidlingen og -produktionen, i lige så høj grad har gyldighed for børnene som for de voksne. Det indebærer:

- 1 at folkebibliotekerne arbejder henimod at kunne tilbyde børn et effektivt decentraliseret tilbud af lydbøger
- 2 at børn skal være frit stillet med hensyn til, om de ønsker deres biblioteksbetjening fra eller via folkebibliotekerne eller direkte fra Refsnæsskolen ved postforsendelse
- 3 at folkebibliotekernes børneafdelinger indrettes, så blinde og svagtseende børn kan integreres og på lige fod med andre børn tage del i børnebibliotekernes mange andre tilbud, arrangementer, informationstjeneste m.v.

Som for voksne vil realiseringen af decentraliserings-tanken finde sted gradvis og vil i høj grad være afhængig af behovet for lydbøger hos andre grupper af lydbogsbenyttere blandt børnene, idet det lille antal blinde børn ikke i sig selv udgør et bæredygtigt grundlag for en betydelig satsning på lydbøger for børn fra forlagenes side.

Folkebibliotekernes øjeblikkelige muligheder for at yder en tilfredsstillende lydbogsbetjening overfor blinde og svagtseende børn er særdeles utilstrækkelige, og udvalget understreger derfor nødvendigheden af, at der i Bibliotekscentralen og Refsnæsskolen finder en udvidelse af børnelydbogsproduktionen sted, rettende sig til såvel små som større børn og omfattende både fag og skønlitteratur. Det er udvalgets opfattelse, at det er en opgave, der bør prioriteres højt, for at bibliotekslovens krav om en ligelig betjening af børn og voksne kan opfyldes.

Førskolebørn overses ofte i denne sammenhæng. En væsentlig del af bøgerne for småbørn udgøres af pegebøger, billedbøger m.fl., der sjældent er egnet for lydbogsformen.

Den udvidelse af det lille barns erfaringsverden, og den identitets- og bevidsthedserkendelse, som bl.a. pege- og billedbøger er med til at stimulere, er af afgørende betydning for barnets udvikling.

Det blinde småbarns behov kan tilgodeses bl.a. ved hjælp af reliefbøger og andre taktile materialer, og udvalget påpeger betydningen af, at dette område gøres til genstand for en øget satsning.

Folkebibliotekernes børneafdelinger samarbejder på lokalt plan med de kommunale socialpædagogiske daginstitutioner for børn, som af børnebibliotekerne forsynes med materiale af både rekreativ og pædagogisk art.

Skolebibliotekerne i folkeskolen

Skolebibliotekerne i folkeskolen indtager en særstilling i sammenhæng med betjeningen af blinde og svagtsende børn og unge i alderen 6 til 17, som de i det hele taget gør det i systemet af biblioteker i Danmark. De fungerer nemlig dels under folkeskolens egentlige formål, der kortest kan sammenfattes til at bidrage til den enkelte elevs alsidige udvikling, dels under det formål, der er beskrevet i den endnu gældende bibliotekslov, nemlig at de skal tjene skolens undervisning og give alle skolens elever adgang til nyttig og udviklende læsning.

Skolebibliotekerne indgår således i skolens samlede pædagogiske virksomhed, hvilket understreges af, at adgangen til nyttig og udviklende læsning skal gives på en sådan måde, at der kan gives den nødvendige vejledning ved bøgernes benyttelse, og af at skolebibliotekaren er lærer.

Tillige er den enkelte elevs lærere, først og fremmest dansk- og klasselæreren, deltager i den nævnte vejledning i litteraturudvælgelse. For synshandicappede elevers vedkommende er den lokale skolekonsulent for synshandicappede ligeledes en naturlig parthaver i rådgivningen.

Desuden er naturligvis forældrene interessenter i elevens brug af skolebiblioteket, såvel ved at de gennem de valgte forældrerepræsentanter i skolenævnet har en ret til at godkende det af skolebibliotekets materiale, der anvendes i undervisningen på klassen, som ved at de kan deltage aktivt i elevens brug af det materiale, han eller hun hjemlåner. Undervisnings-

ministeriet har særlig peget på denne del af forældrerollen med henvisning til, at folkeskolen udfolder sin virksomhed i samarbejde med forældrene.

Udvalget må derfor for skolebibliotekernes vedkommende gentage de principper, der er nævnt i de umiddelbart foregående afsnit, nemlig:

- 1 at det blinde barn principielt bør have adgang til det samme antal titler som det seende barn og betone at denne målsætning også gælder folkeskolens elever over den egentlige barnealder,
- 2 at skolebibliotekerne ligesom folkebibliotekerne bør arbejde henimod udvidet tilbud om lydbøger.

Under sit arbejde med denne elevgruppe har udvalget konstateret, at en udvikling i retning af et bredere og billigere udbud af lydbærende materialer ikke bare vil være nødvendigt for de blindes og svagtseendes muligheder for at udvikle sig gennem oplevelser af litterær art, men at dette tillige vil være til gavn for en bredere kreds af elever i folkeskolen.

Dette ønsker udvalget at fremhæve både ud fra en vurdering af at indlæring og oplevelse gennem øret betegner en udvidelse af enhvers kulturelle muligheder og ud fra et ønske om at styrke markedet.

Udvalget foreslår, at skolebibliotekerne bør råde over en samling af lydbøger. De bør tillige have adgang til større samlinger af lydbøger i amtscentraller for undervisningsmidler. De kan indgå i et samarbejde med Refsnæsskolen, med Studiebogsbiblioteket i Instituttet for Blinde og Svagsynede og med Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde samt disses nordiske og andre udenlandske kontakter.

Refsnæsskolen

På baggrund af hvad der ovenfor er nævnt om skolebibliotekernes nuværende muligheder for at betjene blinde børn med lydbøger, understreger udvalget, at der er et stort behov for, at Refsnæsskolen sættes i stand til at intensivere sin lydbogsformidling til børn og unge.

Refsnæsskolen har allerede ydet en betydelig indsats på dette område, men har ikke haft økonomisk eller kapacitetsmæssig mulighed for tilnærmelsesvis at opfylde den ideelle målsætning, at blinde børn principielt bør have adgang til det samme antal børnebogstitler som seende børn.

I det følgende opregnes i en række punkter, hvilke funktioner Refsnæsskolens materialesamling i de kommende år bør løse på lydbogsområdet:

- 1 Refsnæsskolen forøger produktionen af lydbøger for børn og unge såvel gængs som mere speciel fag- og skønlitteratur. De producerede lydbøger indgår i Refsnæsskolens samling. På grundlag af mastersamlingen vil der løbende kunne produceres kopier i forhold til efterspørgslen
- 2 udlåner lydbøger direkte til blinde og stærkt svagsynede børn og unge, som er under vejledning og/eller materialeforsyning fra Refsnæsskolen. Refsnæsskolen kan i særlige tilfælde fortsat give lånetilbud til unge ud over det fyldte 18. år, når den litteratur, som kan tilbydes her, er i bedre overensstemmelse med lånernes behov end udbudet i Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde
- 3 udlåner lydbøger til synskonsulenter, lærere og andre medarbejdere, som direkte arbejdsopgaver over for blinde og svagsynede børn
- 4 udlåner lydbøger til brug for undervisning i folkeskolen og andre uddannelsessteder til brug for elever, der er anmeldt Refsnæsskolen, efter bestilling fra synskonsulenterne
- 5 udlåner lydbøger på foranledning af folkebibliotekerne, når disse bestiller lydbøger efter henvendelse fra børn og unge, der er anmeldt til Refsnæsskolen. Refsnæsskolen fremsender lydbogen til pågældendes adresse
- 6 udarbejder en katalog over samtlige lydbøger produceret af Refsnæsskolen. Denne katalog distribueres til alle anmeldte elever, synskonsulenter, og kan rekvireres af folkebiblioteker, skolebiblioteker m.fl.
- 7 sikrer sig en løbende brugerkontakt gennem møder med småbørnssynskonsulenter, synskonsulenter og bestyrelsen for Landsforeningen af Forældre til Blinde Børn og Unge og udbygger også på andre måder sin information til lånerne og deres forældre
- 8 holder sig løbende i samarbejde med Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde, Instituttet for Blinde og Svagsynede og Bibliotekscentralen orienteret om den teknologiske udvikling på lydbogsområdet og deltager internationalt i udvikling af ny teknologi
- 9 yder rådgivning over for folke- og skolebibliotekerne om spørgsmål i forbindelse med produktion og formidling af lydbøger til børn
- 10 indgår samarbejde med tilsvarende institutioner i de øvrige nordiske lande, bl.a. med hensyn til udveksling af relevant materiale.

Blinde og svagtseende forældre til seende børn Lydbøger fremstillet på lydbånd til blinde og svagtseende børn og unge bør kunne udlånes til blinde og svagtseende forældre til seende børn.

Der er også brug for, at blinde og svagtseende forældre på bestilling kan få produceret lydbøger efter det undervisningsmateriale, som anvendes af deres seende børn.

Det foreslås, at en sådan produktion foretages af Refsnæsskolen for blinde og svagtseende forældre med seende børn i 1.-7. klasse og af Studieogsbiblioteket i Instituttet for Blinde og Svagsynede for blinde og svagtseende forældre med seende børn i 8.-10. klasse. Begrundelsen for at henlægge produktionen til disse to institutioner er, at den vil kræve samme pædagogiske tilrettelægning, som foretages i produktionen af skolebøger og andet undervisningsmateriale til blinde og svagtseende børn og unge.

Eksemplarsamling af samtlige producerede lydbøger

Det er af væsentlig betydning, at der etableres en fuldstændig samling af samtlige producerede lydbøger i Danmark. Hensigten er, at enhver præstation også på dette område opbevares for eftertiden.

Udvalget foreslår til en start, at Refsnæsskolen og Instituttet for Blinde og Svagsynede til Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde afleverer masterbånd eller en masterkopi. Det er allerede nu indstillingen hos Refsnæsskolen og Instituttet for Blinde og Svagsynede, at aflevering bør finde sted. Også forlagene og Bibliotekscentralens lydbøger samt lydbøger produceret i foreningsregi, af folkebibliotekerne m.v. bør omfattes af denne eksemplarsamling.

Samordning af lydbogsproduktionen

Det er som nævnt udvalgets opfattelse, at hovedparten af lydbogsformidlingen på længere sigt principielt bør ske på linie med bogforsyningen og i et sådant prisleje, at brugerne af lydbøger har samme vilkår som brugerne af trykte bøger.

Udvalget foreslår, at Bibliotekscentralen, Refsnæsskolen, Instituttet for Blinde og Svagsynede og Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde bør opretholde og udvide deres produktion, indtil der eventuelt foreligger et tilstrækkeligt stort tilbud i forlagsregi. Når og hvis dette bliver tilfældet, kan disse institutioners produktion indskrænkes til at omfatte titler, som ikke bliver tilgodeset i forlagsregi.

Der er gode samarbejdsrelationer mellem alle hidtidige producenter. Der er imidlertid behov for et mere formaliseret samarbejde.

Udvalget foreslår derfor, at der hurtigt nedsættes et permanent samordningsudvalg for lydbogsproduktionen med repræsentation fra Den Danske Forlæggerforening, Bibliotekscentralen, Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde, Refsnæsskolen, Institutet for Blinde og Svagsynede, Biblioteksdirektoratet, brugerorganisationer og folkebiblioteker.

Medlemmerne skal holde hinanden orienteret om planer om lydbogsproduktionen og koordinere denne produktion med henblik på den bredest mulige titeldækning samt udveksle erfaringer og informationer fra ind- og udland på lydbogsområdet.

Biblioteksdirektoratet bør tage initiativ til det permanente samordningsudvalgs oprettelse.

Radiatoromaner og radiospil

Udvalget har side 23 omtalt Danmarks Radios produktioner på lydbånd, Udvalget foreslår, at bøger og hørespil samt litterære og informative lydbånd udsendt af Danmarks Radio kan kopieres og udlånes til blinde og svagtseende. Derved ville antallet af titler kunne forøges med over 1.000. Dette forslag er nævnt for det udvalg, der forbereder almindelig revision af ophavsretslovgivningen (Køktvedgaard-udvalget). Udvalgets bemærkninger side 59 om det ønskelige i en fuldstændig eksemplarsamling af lydbøger har også gyldighed for Danmarks Radios indlæsninger af radiatoromaner og radiospil.

Kataloger

Bibliotekerne må etablere oversigter over deres egne beholdninger af lydbøger, således som det er praksis for andre materialekategorier.

Derudover kan der være behov for at udgive kataloger over lydbogsbestanden i en amtskommune, for herigennem at kunne vise et større udbud af tilgængelige titler.

Når det drejer sig om bibliografisk søgning med henblik på, hvorvidt en bestemt titel findes indlæst, eller hvad der findes om et bestemt emne, benyttes Dansk Lydfortegnelse (se side 45). Heri vil også Statens Bibliotek og Trykkeri for Blindes tilvækst være registreret i et tillæg, således at man herigennem kan yde den blinde låner en fuldstændig vejledning.

Udvalget understreger, at en forudsætning for en tilfredsstillende formidling af lydbøgerne er, at brugerne har adgang til katalogmateriale. Der er samtidig behov for en yderligere indsats fra folkebibliotekernes side for at bringe information om tilbudet ud til potentielle brugere.

Dette bør ske gennem en løbende nyhedsorientering med hensyn til bibliotekets anskaffelser. Derudover er der allerede nu behov for inspirerende og igangsættende kataloger med udvalg af eksisterende tilbud. Disse kataloger bør være målrettede til de enkelte brugergrupper. Bibliotekscentralens katalog "Gode lydbøger" er et eksempel på et sådant selektivt katalog for voksne.

Det vil være ønskeligt af hensyn til målgruppens eget brug af katalogmaterialet, at det foreligger såvel i trykt form som i indlæst form, således som det er tilfældet med kataloger fra Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde.

Udvalget foreslår, at Bibliotekscentralen påtager sig at følge udviklingen og på grundlag af bibliotekernes erfaringer tilbyder centralt fremstillet katalogmateriale til denne benytterkreds.

Udover egentlige kataloger er det ønskeligt, at lånerne løbende holdes orienteret om nye lydudgivelser eventuelt i form af månedlige kassettebånd.

8 Lokale lydavis

Udvalget foreslår, at alle kommuner - som et naturligt led i deres informationsopgave - igangsætter en lokal lydavis i bibliotekets regie som beskrevet side 38 flg. Lydaviserne bør også medtage stof beregnet på børn.

Andre kommunale udgivelser

Ligeledes foreslår udvalget, at alle kommuner producerer deres egne pjecer, fx "Velkommen til ...", pensionistinformation, lokalplanredegørelser o.l. (jfr side 63) på lydbånd og stiller disse til rådighed gennem folkebibliotekerne.

9 Dagblade på lydbånd

Som nævnt side 44 bør blinde og svagtseende have adgang til den information m.v., der findes i form af dagspressen. Det gælder de enkelte blades lands- og regionalpolitiske stof, kronikker, bog- og kultur anmeldelser, forbrugerinformation, annonce- og andet rubrikstof osv.

I modsætning til en lokal kommunal lydavis er der her tale om en opgave, der antagelig må løses i de enkelte dagblades regie, - med eller uden offentlig eller anden støtte.

Adgangen til sådanne daglige lydavis er bør principielt kunne finde sted ved, at der tegnes abonnement på samme måde som for den trykte udgave.

Der er behov for at få igangsat undersøgelser og forsøg om teknik og distribution.

Det er for øjeblikket uklart, om det er realistisk, at hele stoffet indlæses på lydbånd, og om der eventuelt må foretages en udvælgelse af stof, dog således at der opnås så bred en dækning som muligt.

En 100% teksttro indlæsning er den eneste rigtige form.

Det bør være helt udelukket at anvende direkte båndoptagelser af interviews og situationer, omarbejdning af trykte artikler eller særlige artikler til lydudgaven.

Dansk Blindesamfund har foranlediget, at Mediekommisionen har fået forelagt spørgsmålet om dagblade på lydbånd.

10 Tidsskrifter

Seende biblioteksbenyttere har adgang til omfattende tilbud af tidsskrifter, der opfylder biblioteksløvgivningens krav om aktualitet og alsidighed. Blinde og svagtseende har p.t. kun adgang til de tidsskrifter, der udgives på lydbånd i Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde samt til ganske få tidsskrifter produceret i foreningsregie. Det er derfor nødvendigt, at der skabes bevillingsmæssig baggrund for en forøgelse af tidsskriftproduktionen i Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde. Dansk Blindesamfund, Biblioteksdirektoratet, de faglige organisationer og andre bør desuden arbejde for, at forlagsudgivne og foreningsudgivne m.fl. tidsskrifter - også tidsskrifter for børn - produceres i lydudgave.

11 Individuel indlæsningstjeneste

Den individuelle indlæsningstjeneste har hidtil for blinde i erhverv fundet sted i Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde og for studerende i Instituttet for Blinde og Svagsynede. Endelig har et enkelt folkebibliotek, Rødovre Kommunebibliotek, oprettet individuel indlæsningstjeneste.

Der ydes en betydelig indsats på dette område i de to centrale institutioner, hvorimod denne form for service i folkebibliotekerne først for nylig er påbegyndt - og som nævnt kun af et bibliotek.

I Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde overkommer man årligt ca 200 ønsker på lydbånd (foruden lidt flere i punktskrift), men dette slår ikke til over for ønskerne.

Det er udvalget magtpåliggende at fastslå værdien og nødvendigheden af, at blinde og svagtseende kan få løst deres akutte læseproblemer med hensyn til studier, erhvervsudøvelse og faglig viden og med hensyn til trykt

materiale, der i øvrigt er væsentligt for den daglige tilværelse, pjecer, offentlige meddelelser, tidsskrift-artikler osv. Også materialer, der anvendes i den frivillige voksenundervisning, bør kunne fås på lydbånd.

Udvalget foreslår, at der skaffes økonomisk udvej for at forstærke denne service i alle de nævnte led, og at der træffes aftale disse imellem om en fornuftig arbejdsdeling, således at dobbeltproduktion og dermed ressourcespild kan undgås.

En sådan arbejdsdeling kunne fx opnås ved, at folkebibliotekerne varetog indlæsning af alle små tryksager og andet trykt materiale, der har karakter af enkelttitler under en vis størrelse samt tidsskriftartikler, håndbogsopslagsstof, lokale tryksager samt personligt materiale (breve o.lign.). Indlæsning af erhvervsfagligt materiale, dele af bøger, hele bøger, love osv. kunne indlæses centralt.

Der kunne tænkes andre løsninger, og udvalget foreslår som nævnt, at det mellem de berørte parter tages op til drøftelse, hvordan denne side af betjeningen bedst kan løses.

De mindre, individuelt bestemte opgaver kan kun løses ved, at alle folkebiblioteker optager denne funktion, og udvalget betoner meget stærkt et ønske om, at kommunerne vil prioritere denne side af biblioteksarbejdet højt.

På længere sigt bør alle statslige materialer, der udgives med formål at informere borgerne, også udsendes i en lydudgave, eksempelvis den 1979 udsendte pjecer om socialindkomsten. Det samme gælder oplysningsforbunds materialer og landsforeningers med fleres informationsmaterialer og af Danmarks Radios programmer. Der er også behov for central produktion af materiale til aflæggelse af prøver, fx for at opnå sendetilladelse som radioamatør o.lign. Det er urimeligt, at indlæsning af sådant materiale finder sted mange forskellige steder i landet. Også kommunal information burde i mange tilfælde udgives på lydbånd, eventuelt - som nævnt - via lydaviserne. Ikke alene blinde og svagt seende, men alle der er ude af stand til at tilegne sig en trykt tekst, er under de herskende forhold udelukket fra statslig og kommunal information, uagtet at den i sagens natur er henvendt til alle borgere.

12 Fremtidig produktion og formidling af materialer på punktskrift

Udvalget understreger, at den kendsgerning, at der er et flertal af benyttetere til lydbogen og at lydbogen i det hele er genstand for opmærksomhed og debat i disse år - bl.a. også fordi den har benyttetere uden for de blindes kreds - ikke må medføre en nedprioritering af formidling og produktion af materialer på punktskrift. En punktbog er en bog, og den blindes

benyttelse af den svarer til den seendes benyttelse af en trykt bog. Tekster overført til punktskrift giver den blinde punktskriftlæser muligheden for en værdifuld oplevelse af en mere selvstændig karakter end den, der gives gennem tekster formidlet på lyd-bånd. Punktlæsere betegner på denne baggrund punkt-bogen som en absolut nødvendighed for deres trivsel på det intellektuelle og litterære område. For de døvblinde, der ikke har en hørerest, der tillader dem at benytte lydbøger, er punkt-bogen det eneste alternativ til den trykte bog.

Side 25, 27 og 30 er der gjort rede for den nuværende produktion og formidling af materialer på punktskrift, i Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde, Refsnæsskolen og Instituttet for Blinde og Svagsynede.

Der er desuden redegjort for, at antallet af punktlæsere er relativt begrænset (220 voksne læser bøger i punktskrift, ca 700 læser tidsskrifter i punktskrift, 110 børn og unge anvender punktskrift).

Udvalget foreslår, at der nedsættes et samordningsudvalg bestående af de institutioner, der producerer punktskrift, nemlig Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde, Instituttet for Blinde og Svagsynede, Refsnæsskolen og Dansk Blindesamfund.

Det begrænsede lånerunderlag samt materialets omfattende fysiske fremtrædelsesform taler ikke for, at for midlingen af bøger og tidsskrifter i punktskrift decentraliseres fuldstændigt til folkebibliotekerne. Der bør dog være mulighed for, at blinde og svagtseende ved deres besøg i folkebiblioteket afgiver deres bestillinger via dette, jfr punkterne 2-10 nedenfor. Formidlingen foreslås at finde sted efter følgende retningslinier:

Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde

- 1 udlåner punktbøger og tidsskrifter til blinde og svagtseende
- 2 udlåner punktbøger og tidsskrifter gennem folkebibliotekerne til benyttere, der ønsker at bestille punktbøger dér. Derefter sendes bogen direkte til lånerne fra Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde eller den afhentes på folkebiblioteket. Endelig kan den udbringes via folkebibliotekernes biblioteket-kommer-betjening. Dette ville betyde en serviceforbedring, idet lånerne ville blive fritaget for den besværlige proces at returnere de store bøger over posthusene
- 3 formidler punktboagslån fra de nordiske lande samt det øvrige udland

- 4 sikrer sig løbende brugerkontakt gennem repræsentation af brugerorganisationer i Statens Bibliotek og Trykkeri for Blindes styrende organer
- 5 producerer i betydeligt, forøget omfang såvel gængs som mere speciel fag- og skønlitteratur. Produktionen af punktmaterialer bør - foruden gængse punktbøger - omfatte eksperimenter, som - fx - trykte billedbøger med punkttekst, reliefmaterialer, etc og produktionen skal tilgodese alle aldersklasser
- 6 udbygger erhvervsaktive blindes muligheder for at få produceret den litteratur på punktskrift, som de behøver i erhvervsøjemed
- 7 forøger betydeligt produktion og direkte udlån af punktaviser og tidsskrifter
- 8 udarbejder og distribuerer løbende, ajourførte kataloger til lånerne og folkebibliotekerne og udbygger i øvrigt sit informationsnet
- 9 holder sig løbende orienteret om den teknologiske udvikling på dette område og deltager internationalt i udviklingen af ny teknologi. Det påhviler Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde at holde samordningsudvalget vedrørende punktskriftproduktion orienteret jfr. side 64
- 10 bistår efter ønske de øvrige dele af riget samt Sydslesvigsk Biblioteksforening.

Refsnæsskolen

- 11 udlåner punktbøger direkte til blinde børn og unge, der er anmeldt til Blinderegistret, og som er under vejledning - og/eller materialeforsyning fra Refsnæsskolen
- 12 udlåner punktbøger efter bestilling fra synskon-sulenter og lærere til brug for undervisning i folkeskolen og andre uddannelsessteder til brug for de elever, der er anmeldt Refssnæsskolen
- 13 udlåner punktbøger til folkebibliotekerne, der bestiller punktbøger til børn og unge, der er anmeldt Refsnæsskolen. Punktbogen sendes til låneren
- 14 søger at forøge produktionen betydeligt, især titler inden for det skønlitterære område
- 15 udarbejder og distribuerer kataloger til lånere og folkebiblioteker
- 16 holder sig løbende orienteret om den teknologiske udvikling på dette område og deltager internationalt i udviklingen af ny teknologi

Instituttet for Blinde og Svagsynede

- 17 udlåner punktbøger direkte til unge, der er anmeldt til Blinderegistret
- 18 udlåner punktbøger direkte til blinde under uddannelse
- 19 udlåner punktbøger efter bestilling fra synskonsulenter til brug for undervisning i folkeskolens 8.-10. klasse, efterskoler, højskoler, HF og gymnasium
- 20 udarbejder og distribuerer kataloger til lånere og folkebiblioteker
- 21 holder sig løbende orienteret om den teknologiske udvikling på dette område og deltager internationalt i udviklingen af ny teknologi

Folkebiblioteker

- 22 bestiller og eventuelt videreformidler enkelttitler, herunder udenlandsk punktlitteratur fra Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde, Refsnæsskolen og Instituttet for Blinde og Svagsynede.

Skolebiblioteker

Se ovenfor under punkt 12 og 19.

Elinde forældre til seende børn

Skolebøger og andet undervisningsmateriale fremstillet på punktskrift til blinde og svagtseende børn og unge bør kunne udlånes til ovennævnte gruppe af forældre.

Der bør også åbnes mulighed for, at blinde forældre på bestilling kan få produceret punktbøger og andet undervisningsmateriale, som anvendes af deres seende børn.

Det foreslås, at en sådan produktion henlægges til Refsnæsskolen for blinde forældre med seende børn i 1.-7. klasse og til Studiebogsbiblioteket i Instituttet for Blinde og Svagsynede for blinde forældre med seende børn i 8.-10. klasse. Begrundelsen for at henlægge produktionen til disse to institutioner er, at den vil kræve samme pædagogiske tilrettelægning, som foretages i produktionen af skolebøger og andet undervisningsmateriale til blinde og svagtseende børn og unge.

Særlig udformning af trykt tekst (stortryk)

En del personer i den definerede gruppe af blinde og stærkt svagtseende vil under optimale forhold være i stand til i et vist omfang at læse trykt tekst.

En væsentlig forudsætning er imidlertid, at den trykte tekst foreligger i en hensigtsmæssig typografisk udformning. Dette gælder først og fremmest med hensyn til størrelse og kontrast; men også andre typografiske faktorer som skriftsnit og skydning (afstand mellem linier) kan være af afgørende betydning for tekstens læselighed.

Udvalget anbefaler, at folkebibliotekerne ved anskaffelse af nye bøger og andre trykte publikationer er opmærksom på ovennævnte faktorerers betydning.

Der findes ingen standard for typografi for svagtseende læsere; men eventuel vejledning desangående kan fås ved henvendelse til Refsnæsskolen og Institut for Blinde og Svagsynede. Udvalget anbefaler endvidere, at der på det enkelte folkebibliotek/centralbibliotek opstilles fotokopieringsmaskiner, der giver mulighed for opfotografering i forbindelse med kopiering. .

13 Folkebibliotekernes indretning og forsyning med tekniske læsehjælpe midler

Indretning

Dårligt design og ubetænksomme detaljer i byggeriet har været og er medvirkende til, at der skabes barrierer for de fysisk handicappede, herunder de blinde og svagtseende.

Ved biblioteksindretning må der naturligvis tages hensyn til alle former for handicap, men her omtales alene biblioteksindretning i henseende til blinde og svagtseende og andre, der lider af synssvækkelse. Udvalget har fundet det rimeligt i denne sammenhæng at gå lidt uden for sit kommissorium og udforme sit forslag med henblik på alle, der lider af en eller anden form for synssvækkelse.

Udvalget foreslår, at der ved indretningen af bibliotekerne, herunder udformning af skilte, kataloger, placering af materialer osv tages hensyn til, at en del lånere er synssvækkede. Det samme gælder møblering og adgangsforhold.

Disse krav bør ikke alene iagttages ved opførelse af nye bibliotekslokaler. Også eksisterende biblioteksbygninger og -lokaler bør indrettes, så de er nemme at benytte for alle. Informatører fra Dansk Blindesamfund bør tages med på råd, både ved indretning og når personale instrueres.

Der bør i ethvert bibliotek findes et introduktionsbånd, som udleveres direkte eller via blinde- og omsorgskonsulenterne. Samarbejdet bør i det hele intensiveres.

Belysning

En faktor, der har en afgørende betydning på læsesituationen, er belysningen. På grund af forhøjet følsomhed over for lys er den svagtseende i særlig grad afhængig af lysets kvalitet. Det er vigtigt, at man benytter en lyskilde, der kan indstilles til at give rigtig lysretning, jævn lysfordeling og god afblænding. Man må være opmærksom på, at den almene belysning er sådan, at den letter orientering i lokalerne. Der bør desuden være korrekt indstilleligt lys på alle læsepladser.

Dertil kommer problemet med varmestråling fra lyskilden. Lysstofarmaturer afgiver mindre varmestråling end en traditionel glødelampe. Ved kort læseafstand kan en koldlyslampe være en fordel. I en sådan anvendes små lysstofrør på 4 og 9 watt. Lysstofrør fås med forskellige lysfarver, der kan kombineres efter individuelle behov. Påhæftningslupper af forskellig forstørrelsesgrad til lysstofrørslamper gør det muligt at læse en A 4 side i fuld bredde uden at skulle flytte teksten sideværts.

Lydhjælpemidler

Det fremgår af betænkningen, at det vigtigste eksisterende hjælpemiddel for de blinde og svagtseende er båndspilleren. De blinde og svagtseende vil i almindelighed have en sådan til rådighed i hjemmet, men det er nødvendigt, at bibliotekerne råder over mindst en båndspiller til brug på stedet.

Båndspilleren er som nævnt det bedst kendte eksempel på et hjælpemiddel, der med lydbåndet som medium direkte gengiver indholdet i en trykt tekst.

Der findes imidlertid også andre hjælpemidler, der lydligt gengiver en teksts indhold.

Der foregår i denne tid en hastig teknologisk udvikling med sigte på at gengive trykte tekster i hørlig form ved hjælp af syntetisk tale.

Denne udvikling, som især sigter på blinde læsere, vil blive fulgt af Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde i samråd med Instituttet for Blinde og Svagsynede og Refsnæsskolen. Orientering vil ske til samordningsudvalget vedrørende lydbandsproduktionen se side 59.

Optiske hjælpemidler

I biblioteket bør der findes et rimeligt udvalg af optiske læsehjælpemidler, der gør det muligt for synshandicappede at bruge biblioteket.

Ses der bort fra lyd gengivelse, foreligger der ved synsnedsættelse stort set kun den mulighed at forsøge at forstørre billedgengivelsen, hvilket kan opnås ved forskellige typer af hjælpemidler.

Lupper med og uden belysning er passivt forstørrende hjælpemidler, der kan forstørre billedet, men aldrig forbedre billedets kvalitet. Der findes lupper til at holde og føre i hånden og lupper monteret på indstillelige holdere. Generelt gælder, at en rektangulær lup giver mindre forvrængning end en rund lup, og lupper af typen plan-konvex (én flad side og én hvælvet side) giver et skarpt billede i den fulde linsebredde.

Håndlupper bør være af letvægtsmateriale.

Forstørrelsesgraden måles i dioptri, der er en måleenhed for linsens "styrke". Det skal bemærkes, at jo større forstørrelsesgraden er - jo mindre er billedsynsfeltet.

Svagtseende, der kan læse ved hjælp af lup, må ofte have teksten i kort afstand fra øjnene. Det er imidlertid belastende at skulle bøje sig ind over teksten, såvel som det er anstrengende at skulle holde bogen i den rette afstand fra hjælpemidlet. Ligeså vigtigt det er for den svagtseende at få det rigtige optiske hjælpemiddel, er det at få et læsestativ, der gør det muligt at placere teksten i den rigtige læseafstand, læsevinkel og øjenhøjde.

Ved aktivt forstørrende hjælpemidler tilsættes der energi til systemet, således at billedets kvalitet forbedres og bliver bedre end forlæggets. Et eksempel herpå er CCTV (se side 46). På baggrund af de erfaringer, man har gjort med det i biblioteker og andre steder, ville det være en meget nyttig anskaffelse i bibliotekerne. Udvalget anbefaler derfor, at et sluttet tv-system anskaffes i større biblioteker, og at det ad tilgængelige kanaler gøres kendt for potentielle brugere, når det anskaffes.

Læsepladser

Indretning af et godt læsehjørne med hjælpemidler kan udvide synshandicappedes muligheder for at bruge biblioteket, herunder læsesalens reference- og informationsmateriale. I et sådant læsemiljø bør indgå vinkel- og højdeindstillelige læseborde. Stole i forbindelse hermed bør ligeledes være indstillelige. Alle læsepladser bør have ideelle belysningskilder, se foran.

En ideel placering af et synsforstærkeranlæg vil være i en studiecelle. Herved vil der kunne skabes afskærmning til læsning af private papirer m.v. samt fornøden ro til koncentration om tidkrævende læsning. I en studiecelle bør der også forefindes en punktskrivemaskine.

For lydbogsbrugere kan indrettes plads til en båndoptager i forbindelse med lydbogssamlingen, hvor den enkelte låner kan orientere sig i lydmateriale inden hjemlån.

14 PR-funktionen

Biblioteksbetjening af blinde og svagtseende og andre læsehandicappede bør indgå i bibliotekernes almindelige PR-arbejde med langt større vægt end hidtil. Alle potentielle benyttere må have information om tilbudet. De blinde og svagtseende skal have at vide, at biblioteket allerede nu har noget til dem. Denne information bør ikke afvente, at materialetilbudet bliver større, og bibliotekerne må anvende alle muligheder for at informationen kommer frem fx via den lokale presse, lyd-aviserne, fagblade, lokalradio m.m. Der bør drives et egentligt op søgende arbejde og det skal rette sig mod alle aldersgrupper, også de mindre børn. På kursus m.v. for blinde- og omsorgskonsulenter bør der til stadighed gives information om udviklingen med hensyn til service over for blinde og svagtseende.

15 Bibliotekaruddannelsen

I Danmarks Biblioteksskole i København og i afdelingen i Ålborg indgår der i undervisningen indføring i de forskellige grupper af læsehandicappedes specielle behov. Det gælder bl.a. inden for fagområderne op søgende biblioteksarbejde og børnebiblioteksarbejde, i såvel grunduddannelsen, liniefagsundervisning og i kursusvirksomheden.

Udvalget understreger, at det er af væsentlig betydning for formidlingen i folkebibliotekerne at dette område tillægges betydelig vægt i undervisningen, såvel hvad angår formidling som viden om produktionsforhold, ophavsretsbestemmelser og strukturforhold med hensyn til lydbøger, lydavisere m.m.

16 Skolebibliotekerne i folkeskolen

Udvalget skal foreslå, at Undervisningsministeriet ved en kommende revision af vejledningerne for undervisningsmidler og skolebiblioteker særligt nævner skolebiblioteksbetjeningen af blinde og svagtseende elever som et område, der kræver særlig opmærksomhed.

17 Finansiering

Baggrunden for denne betænkning er en erkendelse af, at der fra samfundets side hidtil ikke er blevet budt de blinde og svagtseende en biblioteksbetjening, der kan stå mål med den, der tilbydes borgere uden synshandicap.

Udvalget har stillet en række forslag, der kan forbedre biblioteksforholdene for de blinde og svagtseende. I erkendelse af de vanskelige økonomiske forhold har udvalget peget på, at problemerne, selv om de er akutte må løses over en årrække, og udvalget har bestræbt sig på at pege på rationelle løsninger. Men disse løsninger er afhængige af, at der ydes merbevillinger til opgaven og udvalget finder, at disse bevillinger må ydes fra både kommunalt og statsligt hold.

Fra kommunernes side må der sættes på, at folkebibliotekerne øger deres indsats over for de blinde og svagtseende gennem opbygning af lydbogssamlinger, oprettelse af lydavis, etablering af individuel indlæsnings-tjeneste, bibliotek-kommer-betjening og information om betjeningen til brugerne.

Endelig er forpligtelsen til at gennemføre en bibliotek-kommer-betjening, som fremgår af lovforslaget, en væsentlig ting.

Udvalget finder, at lydbogsvirksomheden og den øvrige beskrevne biblioteksbetjening af blinde og svagtseende bør opnå en højere prioritering inden for rammerne af kommunernes totale ressourceanvendelse. Det er nødvendigt, at kommunerne i deres biblioteksbudgetter afsætter øgede bevillinger til indkøb af samtlige producerede lydbogstitler. Herigennem stimuleres også en øget produktion i forlagsregie. Op-lagene kan herved forøges og prisen nedsættes forholdsvist.

Fra statens side bør den forstærkede indsats ydes gennem et kontinuerligt og målrettet planlægningsarbejde og gennem ekstraordinære bevillinger i opbygningsfasen, således som det også er anbefalet af Bibliotekskommissionen.

Udvalget er opmærksom på, at der i forslag til bibliotekslov er afsat en årlig bevilling til forbedring af vilkårene for blinde og svagtseende på 2.5 mio. kr.

Støttens øjeblikkelige hovedøjemål bør være øget produktion af lydbøger for dermed at fremskynde den foreslåede udvidelse af den lokale service overfor lydbogsbenyttende.

Udvalget kan for en femårig periode foreslå dette beløb fordelt på følgende måde:

Til Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde foreslås ydet:

til udbygning af punktbogsproduktionen	kr 600.000
til udbygning af tidsskrifter o.l. indlæst på lydbånd og i punktskrift	kr 100.000
til udbygning af lydbogsproduktionen med ca 200 titler årligt	kr 1.200.000

Udvalget (med undtagelse af repræsentanterne for Dansk Blindesamfund, Instituttet for Blinde og Svagsynede og Socialstyrelsen) foreslår, at der til folkebibliotekerne ydes et årligt tilskud på kr 600.000 med henblik på udbygning af deres lydbogsbestand. Mindretallet foreslår det ovenfor nævnte tilskud til Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde forøget med dette beløb. (Se bilag 2, side 78 med tilhørende udtalelse fra repræsentanten for Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde).

Udvalget foreslår, at en væsentlig del af den øgede lydbogsproduktion tilgodeser børnenes behov.

Den statsstøtte, der under den nugældende lovgivning ydes til etablering og drift af lokale lydavisers bør efter udvalgets mening fortsætte under en ny lov, eventuelt med en mindre støtteprocent. Udvalget finder, at ordningen på grund af vanskelighederne i startfasen, har haft for kort tid til at virke, til at lydaviserne har kunnet igangsættes i alle interesserede kommuner. På denne baggrund - ligeledes i en femårig periode - foreslår udvalget et årligt tilskud på kr 500.000 til etablering og drift af lokale lydavisers.

Refsnæsskolen sorterer under Vestsjællands Amtskommune og Instituttet for Blinde og Svagsynede sorterer under Københavns Kommune. Begge disse institutioner udøver imidlertid en landsdækkende virksomhed på punkt- og lydbogsområdet.

Der er allerede truffet aftale om, at denne landsdækkende virksomhed i Instituttet for Blinde og Svagsynede finansieres over Momsfonden.

Refsnæsskolen har over for Vestsjællands Amtskommune foreslået, at Refsnæsskolens materialelaboratorium finansieres af Momsfonden således, at man undgår afregning af udgifterne til materialefremstilling gennem prisfastsættelse af de enkelte materialer. Forslaget er indsendt til Momsfondens bestyrelse.

Det forhold, at der må regnes med, at folkebibliotekerne bliver i stand til at udbygge deres egne samlinger af lydbøger i løbet af en årrække, må formodes at medføre, at folkebibliotekerne efterhånden af disse egne samlinger selv vil være i stand til at dække behovet hos en større del af alle grupper af brugere af gængs litteratur i lydbogsform.

18 Lydbogsproduktion og formidling i folkebibliotekerne, set i sammenhæng med de øvrige grupper af læsehandicappede

Udvalget har ønsket at medtage et særligt kapitel om lydbogsproduktionen og formidlingen i folkebibliotekerne set i sammenhæng med de øvrige grupper af læsehandicappede.

Dette skyldes, som flere gange nævnt i betænkningen, at der er en snæver sammenhæng imellem såvel produktion og organisation af lydbogsformidlingen i folkebibliotekerne og antallet af lydbogsbenytters, med andre ord at produktionens omfang og prisen på lydbøger er afhængig af lånergruppens størrelse. Eksistensen af et meget stort antal potentielle lydbogsbenytters uden for de blindes og svagtseendes kreds har givet anledning til en række overvejelser i udvalget og har også haft direkte indflydelse på adskillige af udvalgets forslag.

Fra betænkningen "De læsehandicappede og bibliotekerne", Bibliotekscentralen, 1979 har udvalget fremdraget følgende grupper af læsehandicappede:

- 1 Læse/sprogretarderede.
- 2 De fleste børn i førskolealderen.
- 3 "Læseuvante".
- 4 Studerende, der kan være rutinerede som sådanne, men som samtidig er læsehandicappede.
- 5 Fremmedsprogede.
- 6 Syge, hvoraf en del ikke er varigt invaliderede. Heriblandt kunne nævnes patienter på psykiatriske afdelinger.
- 7 Plejehjemspatienter.
- 8 Motorisk handicappede (bevægelseshæmmede).
- 9 Synshandicappede (blinde, døvblinde, svært eller lettere synshæmmede).
- 10 Hørehandicappede.
- 11 Afatikere m.fl.
- 12 Åndssvage (i skolesammenhæng "elever med generelle indlæringsvanskeligheder").
- 13 Andre handicapgrupper.

Udvalget afstår fra at gennemgå de enkelte gruppers specifikke problemer i forhold til at læse sorttryk. Der henvises i denne sammenhæng til ovennævnte betænkning, der gennemgår materialer for og forslag til betjening af de forskellige grupper. Nærværende udvalg vil alene beskæftige sig med lydbøger i forhold til de forskellige grupper af læsehandicappede.

Ifølge aftalen mellem Bibliotekscentralen og Dansk Forfatterforening (omtalt side 38) er alle disse grupper berettigede til at benytte lydbøger fremstillet i henhold til § 18 i ophavsretsloven.

De falder inden for aftalens ordlyd om, at "Formidling (af lydbøger efter § 18) kan ske til alle læsehandicappede, hvis læseevne er så ringe, at det ikke er praktisk muligt for dem at dække et læsebehov af gennemsnitlig størrelse, fx fordi læsningen medfører uforholdsmæssig anstrengelse og ulempe eller tager uforholdsmæssig megen tid. Eksempelvis blinde, svagtseende, øjenoperationspatienter og andre, hvis sygdom i kortere eller længere tid forhindrer dem i læsning af en trykt tekst, samt læseretarderede og læseuvante".

De forlagsproducerede lydbøger er alle lånere i folkebibliotekerne berettiget til at benytte.

Der foreligger ikke eksakte tal for omfanget af de enkelte grupper. Skønsmæssigt omfatter de tilsammen ca 1/3 af befolkningen. Tallet bliver så omfattende som følge af den meget store gruppe, der betegnes læseuvante. Antallet af mennesker med synshandicap ud over de blinde og svagtseende er også betydeligt, ikke mindst blandt ældre.

I den nyligt udkomne svenske betænkning "Talböcker - utgivning och spridning". Betänkande av talbokskommittén, Stockholm 1982, nævnes det, at man regner med, at 500.000 svenskere er berettigede til at låne lydbøger der er produceret i henhold til, hvad der svarer til § 18 i den danske ophavsretslov. Tallet omfatter til og med ikke den store gruppe, der i foranstående liste betegnes læseuvante.

Lydbøgerne er et nyt materiale i bibliotekerne, og hvor mange der benytter dem vides ikke. Bibliotekerne har heller ikke ført særlig statistik over omrádet. Ifølge oplysninger fra bibliotekerne er det kun en lille del af de låneberettigede, der låner lydbøger i dag. Der kan være flere forklaringer på dette forhold. Ligesom blandt de ikke læsehandicappede er der en del mennesker, som af geografiske, sociale og kulturelle årsager og måske netop fordi de er læsehandicappede ikke benytter bibliotekerne. En anden forklaring er, at informationen om lydbogstilbudet ikke er nået ud til de potentielle benyttere og også, at mange af deres handicap er forhindret i at komme til biblioteket.

Folkebibliotekerne har også været meget tilbageholdende med at gøre reklame for deres lydbøger. Mange steder har man ikke anskaffet dem, og de har administreret formidlingen på forskellig måde. Nogle biblioteker har tildrods for aftalen med forfatterforeningen fortsat med at forbeholde § 18 lydbøgerne for læsehandicappede, hvis handicap hidrører fra invalideret. Nogle biblioteker har forbeholdt samtlige lydbøger - også de forlagsproducerede, der kan udlånes uden restriktioner - for læsehandicappede, eller alene for læsehandicappede, der er omfattet af § 18 i ophavsretsloven. Dette er uheldigt, bl.a. fordi det på denne måde er vanskeligt at danne sig et billede af behovet hos de forskellige grupper, og fordi denne praksis medvirker til at fastholde en produktion i for ringe omfang til for høje priser. Også set ud fra ligelighedsprincippet og ud fra, at udlånspraksis bør imødekomme det reelle behov, er denne praksis uheldig. Udvalget foreslår derfor, at det af den kommende bibliotekslovgivning bør fremgå, at alle anskaffede materialer i folkebibliotekerne bør kunne lånes af alle interesserede, såfremt dette ikke hindres af nogen lovgivning.

Som det fremgår af udvalgets forslag til den fremtidige produktion og formidling af lydbøger, går udvalget ind for, at der finder en decentralisering af lydbogsformidlingen til blinde og svagtseende sted, efterhånden som tilbudet er til stede i folkebibliotekerne med valgfrihed mellem central og decentral benyttelse for lånerne.

Principielt er det ønskeligt, at lydbøger i alle offentligt støttede samlinger kan indgå i en fri distribution til alle, der har vanskeligt ved at tilægge sig en trykt tekst. Da udvalget har skønnet, at der ikke vil være mulighed for at gennemføre dette nu, foreslås det, at spørgsmålet tages op til fornyet vurdering efter 5 års forløb.

En sådan vurdering kan yderligere blive aktuel, dersom udviklingen vil gå i retning af, at de blinde og svagtseende vælger at modtage deres biblioteksbetjening i folkebibliotekerne i takt med at disses beholdning af gængs fag- og skønlitteratur i lydbogsform udbygges. Finder en sådan udvikling sted, må det påregnes, at Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde, i højere grad end det nu er muligt, vil koncentrere sin lydbogsproduktion om mere vidtgående og specielle og derfor mindre efterspurgte titler. Dette er i øvrigt et ønske hos mange af lånerne i Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde. På grund af ressourceknapthed har man måttet begrænse produktionen til at omfatte, hvad man kunne kalde mere gængs litteratur.

Det er som nævnt udvalgets opfattelse, at der er behov for en betydelig udvidelse af lydbogstilbudet. Udvalget understreger også, at det er folkebibliotekernes pligt at tilgodese alle de nævnte grupper af læsehandicappedes behov for materialer, der kan give dem adgang til indholdet i trykte materialer, herunder til lydbøger.

Det må samtidig erkendes, at der p.t. kun er meget begrænset viden om lydbogens anvendelighed og behovet for den hos de læsehandicappede uden for de blindes og svagtseendes kreds. Nogle læseforskere mener, at man skal være varsom med at anvende lydbøger over for børn med læsevanskeligheder, idet dette kan sinke eller måske endda formindske motiveringen for tilegnelse af læsefærdighed gennem specialundervisning, anvendelse af letlæselige bøger, bog+bånd osv. Dette er imidlertid i modsætning til formålet med folkeskolen, som det er udtrykt i lovens § 2 om den enkelte elevs alsidige udvikling. Uanset at denne tilegnelse af læsefærdighed er vigtig for børn med læsevanskeligheder, kan lydbøger over for disse børn tjene til, at de - så vidt antallet af titler tillader det - kan opleve de samme bøger som andre børn uden læsevanskeligheder.

Om læseretardedes benyttelse af lydbøger har udvalget korresponderet med læseforskeren Mogens Jansen og med av-afdelingen i Århus Kommunes Biblioteker.

Det fremgår heraf, at man endnu kun ved lidt om de læseretardedes benyttelse af lydbogen. Det eneste der kan siges med sikkerhed er, at lydbogen for de heromtalte grupper generelt set ikke fuldt og helt erstatter den trykte bog, således som lydbog/punktbog gør det for de blinde. Det ville derfor være ønskeligt med et større erfaringsmateriale forud for videre forslag og beslutninger om formidlingsmønstret.

I denne forbindelse kan det nævnes, at Hørsholm Bibliotek har fået bevilling fra folkebibliotekernes særlige rådighedssum til et projekt i efteråret 1982, der har til formål at belyse alle relevante spørgsmål i forbindelse med børns anvendelse af lydbøger. I den anledning stilles alle bibliotekets lydbøger for børn til fri anvendelse for alle børn og deres forældre. I projektet indgår interviews med samtlige lånere.

Der vil under forsøget blive ført statistik over udlånet.

Det er udvalgets ønske, at en tilsvarende undersøgelse kunne finde sted angående behov for og anvendelse af lydbogen i forhold til alle aldersgrupper. Af praktiske grunde finder udvalget, at en undersøgelse kunne begrænses til at omfatte de forskellige grupper af læsehandicappede. For at have tilstrækkelig vægt måtte en sådan undersøgelse finde sted i et større område, fx en større kommune eller en hel amtskommune. En anden forudsætning ville være at forsøgsbiblioteket (-bibliotekerne) i undersøgelsesperioden rådede over kopier af samtlige eksisterende lydbogstitler - også gerne et antal fremmedsprogede. (I Hørsholm er der kun tale om et begrænset tilbud, nemlig de af biblioteket selv anskaffede lydbøger). Endvidere måtte tilbudet omfatte en velfungerende bibliotek-kommerbetjening og forsøget måtte iværksættes ved hjælp af en effektiv informations- og oplysningskampagne.

Udvalget anbefaler, at de centrale statslige biblioteksmyndigheder tager initiativ til og over de rådighedsmidler til forsøgsvirksomhed, der er foreslået ved bibliotekslovrevisionen, søger at tilvejebringe de nødvendige midler til et sådant forsøg. Det foreslås endvidere, at et eventuelt forsøg gennemføres i samarbejde mellem Biblioteksdirektoratet og den kommune/kommunerne i en amtskommune, der påtager sig at gennemføre forsøget.

Udvalget lægger i det hele megen vægt på, at Biblioteksdirektoratet nøje følger udviklingen på området og fremmer udviklingen på lydbogsområdet mest muligt. Udvalget foreslår også at Biblioteksdirektoratet i forbindelse med udløbet af en 5-årsperiode tager initiativ til nedsættelse af en arbejdsgruppe, der kan vurdere og evaluere udviklingen i de forløbne år samt pege på fremtidig målsætning og løsninger.

BILAG 1

Mindretalsudtalelse fra Kommunernes Landsforening og Amtsrådsforeningen i Danmark. Afskrift

Mindretalsudtalelse til Blindeudvalget

Udvalget blev nedsat i foråret 1981 med den opgave at stille forslag om den samlede, fremtidige biblioteksbetjening af blinde og svagtseende børn, unge og voksne, og herunder stille forslag om betjeningsstruktur og om produktion og formidling af materialer.

Arbejdet i udvalget har været præget af, at der har hersket stor usikkerhed om indholdet af et bibliotekslovforslag, herunder lovforslagets rammer for merudgifter samt om forslaget ville indeholde forskellige obligatorier, der er af relevans ved forslag til en bedre betjening af de blinde og svagtseende, f.eks. spørgsmålet om "bogen-kommer".

Det har for Kommunernes Landsforenings repræsentant og amtsrådsforeningens repræsentant været en forudsætning, at man i udvalget skulle koncentrere sig om at redegøre for de praktiske muligheder for at løse de blinde og svagtseendes biblioteksproblemer samt de økonomiske konsekvenser af de forskellige muligheder og ikke beskæftige sig med spørgsmålet om, hvilke obligatorier bibliotekslovforslaget skulle indeholde.

Kommunernes Landsforenings og amtsrådsforeningens repræsentanter må derfor tage generelt forbehold over for udvalgets forslag, indtil der foreligger konkrete forslag til regelændringer med redegørelse for disses økonomiske konsekvenser.

BILAG 2

Mindretalsudtalelse fra repræsentanter for Dansk Blindesamfund, Instituttet for Blinde og Svagsynede og Socialstyrelsen.

Mindretalsudtalelse til forslag om at der ydes et årligt tilskud til folkebibliotekerne til udbygning af deres lydbogsbestand, (side 72 nederst).

"Vi foreslår dette beløb kr 600.000,- bevilget til Statens bibliotek og trykkeri for blinde.

Det har hele tiden været udvalgets opfattelse, at den støtte, der skal gives til forøgelse af antal lydbøger, bør ydes i produktionsledet. Da det nu har vist sig, at hverken Forlæggerforeningen eller Bibliotekscentralen ønsker at modtage støtte til dette formål, er det vor opfattelse, at beløbet bør ydes til Statens bibliotek og trykkeri for blinde til en yderligere forøgelse af titelantallet af lydbøger, idet der herved fortsat ydes tilskud i produktionsledet, og på en måde, der direkte vil komme den lånergruppe tilgode, der er omfattet af kommissoriet.

Udvalgets overvejelser om at yde tilskud til Folkebibliotekerne til forøget indkøb af lydbøger finder vi er behæftet med så mange usikkerhedsmomenter, så vi må betragte ovennævnte løsning som den enkleste, og den der giver det mest direkte resultat."

Einar Jacobsen
Kirsten Jansbøl

K.V.Andersen
Oluf Græm

Repræsentanten for Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde har fremsendt følgende kommentar til ovenstående mindretalsudtalelse:

Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde er enig i den af Dansk Blindesamfunds afgivne udtalelse af 23.4.1982, om at støtten generelt burde placeres i produktionsleddene.

Da udvalget dog er enigt om en decentraliseringsudvikling, vil Statens Bibliotek og Trykkeri for Blinde ikke udtale sig imod, at det omhandlede beløb søges anvendt til opbygning af beholdningen af lydbøger for blinde og stærkt svagsynede i folkebibliotekerne. Her ønsker vi specielt at pege på de biblioteker, som endnu ikke har anskaffet lydbøger.

Gunnar Reisler

